T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
SUALTI ARKEOLOJİSİ BÖLÜMÜ

ÜLKEMİZİN TARAF OLMADIĞI SUALTI KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASI SÖZLEŞMESİ VE SUALTI KÜLTÜR VARLIKLARIMIZ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:
Doç. Dr. Asuman BALDIRAN

Hazırlayan:
Umut GÖRGÜLÜ

Konya-2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……....i

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA……....iii

1. GİRİŞ…….....1

1.1. Amaç……..……...3

1.2. Kapsam.…….……3

1.3. Yöntem.……..3

1.4. Konu Hakkında Yapılan Çalışmalar……4

2. ARKEOLOJİK ÇALIŞMALAR VE KÜLTÜREL MİRAS……..……4

2.1. Arkeolojik Çalışmalar……...5

2.1.1. Kazı Çalışmaları.……5

2.1.2. Yüzey Araştırmaları……... ……6

2.1.3. Sualtı Çalışmaları……7

2.2. Kültürel Miras……...……9

2.2.1. Kültürel Mirasın Korunması…….. 10

2.2.2. Koruma Mevzuatı ve Politikaları…….. 11

2.3. Sualtı Kültürel Mirası……...14

2.3.1. Sualtı Kültürel Mirasının Korunmasında Yasal Düzenlemeler …… 16

2.3.2 Sualtı Kültürel Mirası Açısından Müzelerimiz …….. …….. 18

3. KORUMACILIKTA ULUSLARARASI BOYUT…….…….... 20

3.1. UNESCO…… 21

3.2. Uluslararası Sözleşmeler……..22

4. SUALTI KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASI SÖZLEŞMESİ…… 27

4.1. Hazırlık ve İmzalanma Süreci…….....27

4.2. Sözleşme Metni…….....31

4.3.1. Sualtı Kültürel Mirasına Yönelik Etkinliklere İlişkin Tüzük…… 41

4.4. Sözleşmeye Karşı Tutumumuz ve

Sözleşmenin Ülkemiz Açısından Bağlayıcılığı……... 44

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ…….……...45

5.1. Sözleşmenin ve Sözleşme Sürecinin Değerlendirilmesi……. 45

5.2. Sonuç ve Öneriler……52

SUMMARY

HARİTA VE GRAFİKLER

ÖNSÖZ

Ülkemizi, Dünyada farklı ve ayrıcalıklı kılan en önemli ve eşsiz özelliği, başka hiçbir ülkede bulunmayan ve elde edilmesi de mümkün olmayan tarihsel ve kültürel mirasımızın zenginliğidir. Tarihi ve kültürel değerlerimiz, doğal varlıklarımız, sadece bize geçmişten kalan bir miras değil, daha da önemlisi mutlaka gelecek nesillere ulaştırmamız gereken emanetlerdir. Bu emanetleri korumak ve geliştirmek bir zorunluluk, bunun gereği olan her türlü önlemi almak da toplumsal bir sorumluluktur.

Kültürel miras, kolayca tahrip olan, bozulan ve bir kez yok olduğunda, yerine yenisinin konması olası olmayan bir değerler bütünüdür. Kültürel ve doğal değerlerin korunması ise, çevre, kentleşme, insan hakları, hukuk, mimarlık ve planlama gibi pek çok konuyu aynı anda ilgilendiren ve çok boyutlu ele alınması gereken kapsamlı bir konudur.

Özellikle 19.yüzyıl sonlarında büyüyen ve artık bilinçli bir şekilde yapılmaya başlanan kaçakçılık ve definecilik gibi faaliyetler ile Anadolu topraklarının insanla birlikte başlayan kültürel birikiminin, arkeolojik değerlerinin, kısacası tarih önündeki duruşunun açıkça ve acı bir şekilde tahribata maruz kalmasıyla koruma ve geleceğe aktarma fikirleri önem kazanmıştır.

Bugün için ise, kültürel mirasa yönelik toplumsal ve yönetsel bilincin koruma ve kaybedilenleri geri alma konusundaki girişim ve faaliyetleri de umut verici olarak değerlendirilmektedir. Bu yönde yapılan, her türlü ulusal ve uluslararası yasal ve idari düzenlemenin, koruma ve bilinçlenmenin inşası açısından mutlak bir öneme sahip olduğu da pek çok kesim tarafından kabul edilmektedir.

Kültürel mirasın, sayılabilecek onlarca örneği içinde sadece bir bölümünü oluşturan 'Sualtı Kültürel Mirası' ve onun korunması konusunda uygulanan iç hukuk ve uluslararası düzenlemeler ile bu konuda kapsamlı bir belge olan ve politik ve siyasi nitelikli nedenlerden dolayı uzak durulan 'Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin değerlendirilmesi kapsamında kalan bu çalışma, uluslararası bir belgenin incelendiği küçük bir araştırma niteliğinde sayılabilir.

Konu hakkında çalışırken desteklerini gördüğüm, doktora öğrencisi ve aynı zamanda meslektaşım olan Tayfun SELÇUK'a, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yöneticileri ile arşiv ve belgeleme uzmanlarına, Araştırma Görevlisi Erdoğan ASLAN'a, ve danışmanlığımı yürüten değerli hocam Doç. Dr. Asuman BALDIRAN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca, çalışmanın en başından beri gönül ve moral desteğini hiç eksik etmeyip,

yardımlarını esirgemeyen, en zor zamanlarda bile çalışmanın tamamlanması için teşvik edici gayretini sakınmayan, değerli ve farklı bir müzeci olduğuna ve olacağına inandığım meslektaşım, Nilgün ATAK'a sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Mayıs, 2007 Umut GÖRGÜLÜ

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Akipek 1999 : **AKİPEK S., Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları, Ankara, 1999.**

Akurgal 1998 :**AKURGAL, E., Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1998.**

Alpözen 1975 :**ALPÖZEN O., Türkiye'de Sualtı Arkeolojisi, İstanbul, 1975.**

Alpözen 2002 :**ALPÖZEN O., Bodrum Kalesi Sualtı Arkeoloji Müzesi, İstanbul, 2002.**

Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Mevzuat 2002 : **Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Mevzuat, Ankara, 2002, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni Yaşatma Derneği Yayınları.**

Kanadoğlu 1998 :**KANADOĞLU S., Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku, Ankara, 1998.**

Karakaş 1997 :**KARAKAŞ T., Taşınır ve Taşınmaz Kültür Varlıkları Mevzuatı, Ankara, 1997.**

Madran-Özgönül 2006 :**Yasal Düzenlemelerde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler, Derleyenler Emre MADRAN, Nimet ÖZGÖNÜL, Ankara, 2006.**

Özdoğan 2001 **:ÖZDOĞAN, M., Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları, İstanbul, 2001.**

Saltuk 1990 **: SALTUK S., Arkeoloji Sözlüğü, İstanbul, 1990.**

Sevin 1999 **:SEVİN, V., Anadolu Arkeolojisi, İstanbul, 1999,**

Özel 1998 **:ÖZEL S., Uluslararası Alanda kültür Varlıklarının Korunması, İstanbul, 1998.**

Özet 1998 **:ÖZET, A., Dipten Gelen Parıltı, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri, Ankara, 1998.**

Tacar 1998 **: TACAR P., Ellinci Yılında UNESCO, Ankara, 1998.**

1. GİRİŞ

Üzerinde yaşadığımız Anadolu toprakları, tarihinin her döneminde kültürel zenginlik açısından, giderek gelişen bir coğrafya haline gelmiş ve birçok özgün uygarlığın beşiği olmuştur. Anadolu yarımadasında Çayönü, Hacılar ve Çatalhöyük yerleşik kültürleriyle başlayan süreç, zaman zaman duraklama devirlerini de yaşayarak, Anadolu'nun yerli halkı Hattilerle devam etmiştir. Hititler, Hellenler, Urartular ve Persler gibi kavimlerin kimi zaman istilacı dönemlerini de yaşayarak gelişimini sürdüren Anadolu Uygarlığı, sonrasında sağlam bir yönetim yapısı ve güçlü kültürüyle Roma Çağı'nı yaşamış, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Uygarlıklarıyla da görkemini artırarak, günümüze eşsiz bir kültürel birikimle ulaşmıştır.

Anadolu'nun bu zengin uygarlık tarihi ve kültürel zenginliği, doğal olarak yaşadığımız topraklarda eski eserlerin bolluğu sonucu ortaya çıkarmış, bu eserlerin güzellik ve çeşitliliği de, dünya çapında, özellikle Akdeniz çevresi ve Avrupa'da, ülkemizin ilgi görmesi ve tanınmasında önemli ve olumlu bir etken olmuştur.

Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'nu kurması ve 1935 yılında Türk kazılarını başlatması ile yerli ve yabancı uzmanların yaptığı çalışmalar sonucu elde edilen eserler sayesinde Türkiye, müzeler bakımından da dünyanın başta gelen 3–4 ülkesinden biri olmuştur[1]. Turizm ve kültür yönünden de önemleri yadsınamayacak kadar çok olan müzelerimiz, ülkenin somut kültürel mirasının korunduğu, sergilendiği ve geleceğe aktarıldığı, eğitim ve bilime de destek olan mekânlar haline gelmişlerdir.

Sadece müzelerimizin varlığı değil, bilimsel çalışma alanında üniversitelerimizde ve değişik kurumlarda yürütülen çalışmalar da, farklı disiplinlerden faydalanan arkeoloji bilimini beslemiş, onun gelişmesine yardımcı olmuş, bu gelişim sayesinde de ülkemiz arkeolojisinde ilerlemeler sağlanmıştır. Öyle ki, Atatürk'ün arkeolojiye büyük önem vermesi ve Türk Tarih Kurumu'nu kurması sayesinde Türk arkeologları her bakımdan gerekli kitap, araç ve araştırma giderlerine sahip oldukları için, Türk arkeolojisi batı standartları ölçüsüne ulaşmış, bugün ülkemizde iki düzineyi aşkın arkeolog, herhangi bir batı üniversitesinde ya da kuruluşunda önemli bir yer edinebilecek yeteneğe sahip olmuştur[2].

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden başlayarak, her alanda olduğu gibi tarih ve arkeoloji alanında da yapılan çalışmalar, olumlu sonuçlarını vermiş, arkeoloji bilimi, ülkemizde ve dünya da saygın bir noktaya ulaşmıştır. Bu saygınlıkla beraber, sadece yerli bilim

[1] Akurgal 1998, IX.
[2] Akurgal 1998, XI.

adamlarımız değil, dünyanın çeşitli ülkelerinden, arkeoloji konusunda bilgi birikimine sahip, önde gelen bilim adamları da Anadolu'ya gelerek arkeoloji alanında çalışmalar yürütmüşlerdir. Bugün ülkemizde sayıları yüzü bulan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmasının yabancı bilim heyetleri tarafından gerçekleştirilmesi, Anadolu topraklarının, arkeolojik malzeme açısından ne kadar zengin olduğunun da bir göstergesi durumundadır.

1930'lu yıllarda tarih ve arkeolojiye önem verilmesiyle birlikte başlayan sistemli arkeolojik çalışmalar ile giderek artan sayıda kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda büyük bir bilgi birikimi elde edilmiş, Anadolu ve Anadolu üzerinde yeşerip gelişmiş uygarlıklar hakkında kapsamlı bilgilere ulaşılmıştır. Kütüphanelerimiz zenginleşmiş, bilimsel çalışmalarda başvurulacak kaynak sayısı çoğalmış, bu sayede bilgi ve fikir üretimi de artmıştır.

Bilimin gelişmesi, başvurulacak bilim adamı, bilgi ve fikir ile birlikte kaynakların da çoğalması, arkeolojide yeni açılımlar sağlamış ve değişik alanlarda çalışmalar yapılmaya da başlanılmıştır. Arkeoloji biliminin altında, özel bir coğrafya veya dönemle ilgilenen alt bilim dalları ortaya çıkmış, bu alanlarda yapılan çalışmalarda da başarılı sonuçlar alınmıştır. Öyle ki, ilerleyen teknik imkânlara da bağlı olarak bilim adamları, karada yürütülen çalışmalar yanında ufak çaplı da olsa, ülkemizi çevreleyen denizlerde ve topraklarımızdaki göllerde de arkeolojik araştırma ve kazılar gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmalar neticesinde, sualtında bulunan batık yerleşim, gemi ya da ulaşım araçları batıkları, batık liman tesisleri, tersaneler gibi yapıların kalıntıları da belgelenebilmiştir.

Karada ve denizde yapılan tüm bu arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen ya da ortaya çıkarılan kültür varlıklarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması da, arkeoloji bilimi ve korumacılık anlayışı için bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki, kültür varlığının korunmasının, ortaya çıkarılmasından daha önemli olduğu düşüncesi, bugün tüm arkeoloji camiası içinde kabul gören bir gerçek olarak algılanmaktadır.

Ülkemizde kültür varlıklarının müzelerimiz eliyle korunması yanında, konu hakkında yapılan yasal düzenlemelerle de kazı, araştırma ve koruma mevzuatı oluşturulmuştur. Yasal düzenlemelere ilaveten, bazı uluslararası örgüt ve sözleşmelere de taraf olunmuş, bu sayede sahibi olduğumuz kültür varlıklarının ve kültürel mirasın uluslararası hukuk yoluyla da korunması, onarılması, yenilenmesi, teşhiri ve geleceğe sağlam bir şekilde aktarılması çalışmalarına destek sağlanması amaçlanmıştır.

1.1. Amaç

Yukarıda da değinildiği gibi ülkemiz, kültür varlıklarımızın korunması ve geleceğe aktarılması konularıyla ilgili olarak bazı uluslararası sözleşmelere taraf olmuştur. Konu olarak, taraf olmadığımız bir sözleşmenin seçilmesindeki temel amacımız, karada olduğu kadar sualtında da zengin bir kültür mirasına sahip olan ülkemizin, sualtı kültür varlıklarının korunmasına dair bir sözleşmeye taraf olmamasının neden ve sonuçları ile birlikte ortaya konulması olmuştur.

1.2. Kapsam

Konu hakkındaki araştırma sınırımız, ülkemiz arkeolojisinin ve arkeolojik çalışmalarının mevcut durumun özetlenmesi yanında, kültürel miras konusuyla ilgili uluslararası örgüt ve sözleşmelerin belirtilmesi ve özellikle taraf olmadığımız "Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi"nin değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

1.3. Yöntem

İçerik ve sonuç bakımından, sualtı kültürel mirasının korunmasına dair, uluslararası bir Sözleşme'nin incelemesinin yapılacağı çalışmamızın kaynakçasının büyük bir kısmını, Sözleşme'nin taraf ülkeler arasında imzalanmadan önce, yetkili kurum ve kuruluşlarımız arasında yapılan resmi yazışmalar oluşturmaktadır. Kültürel miras hakkındaki bir sözleşmenin, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nü doğrudan ilgilendirdiğini düşünerek, konu hakkında Dışişleri Bakanlığı, Bakanlığa bağlı ilgili müzeler ile diğer kurum ve kuruluşlar arasında yapılan yazışmalardan faydalanabilmek için, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden arşiv çalışması kapsamında makam onaylı izin alınmıştır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivinde yapılan araştırma sonucunda, söz konusu Sözleşme'nin hazırlık süreci ve imzalanma aşamasında konuyla ilgili kurum ve kuruluşlarımızın görüşleri, resmi yazışmalara dayanarak ortaya konulmuş ve son kısımda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Uluslararası bir Sözleşme metni olması dolayısı ile Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca olarak altı dilde yazılan Sözleşme metninin, taraf olmayışımızın sonucu olarak Türkçe metninin bulunmaması nedeniyle, öncelikle Türkçe'ye tercümesi yapılmış, çalışma içinde Sözleşme metnine de yer verilerek, değerlendirme kısmında atıflarda bulunulmuştur.

1.4. Konu Hakkında Yapılan Çalışmalar

Yakın bir tarihte taraf ülkeler tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiş olan söz konusu Sözleşme hakkında, üniversitelerimiz ya da başka bilim kuruluşlarımız bünyesinde yapılmış akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yüzden çalışmamız, bu alanda bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Ancak, doğrudan ilgili olmasalar da, uluslararası sözleşmeler ve kültür mirası korumacılığı hakkında hazırlanmış birkaç akademik çalışmadan bahsetmek mümkündür.

Bunlardan ilki, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü öğrencisi Emine TOKSÖZ'ün 2001 yılında hazırlamış olduğu, "Kültürel Miras ve Koruma Bağlamında Avrupa Birliği Mevzuat ve Politikalarının Türk Hukuk Sistemine Uyarlanma Koşulları Üzerine Bir Yaklaşım" başlıklı 94 sayfalık Türkçe yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada, ulusal mevzuatımız yanında, Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanmakta olan koruma mevzuatı hükümleri ve koruma çalışmaları incelenmiş, Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan yasal düzenlemelerin, hukuk sistemimize dolayısı ile koruma mevzuatımıza uyarlanabilirliği hakkında görüşlere yer verilmiştir.

Bunun yanında, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkanlar, Ortadoğu ve Asya Gelişmeleri Bilim Dalı öğrencisi Zekeriya BEYAZIT'ın 2002 yılında hazırlamış olduğu, "Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukuku'nda Hazırlanması ve İç Hukuka Etkileri" başlıklı, 172 sayfalık Türkçe yüksek lisans tezi de, doğrudan ilgili olmamasına rağmen, konu hakkında önemli bir akademik çalışma örneği olarak verilebilir.

Bunlara ilaveten, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı öğrencisi, Furkan ÇINAR'ın, 2003 yılında hazırlamış olduğu "Ege'nin Durumu ve Türk-Yunan İlişkilerindeki Etkisi" başlıklı 200 sayfalık Türkçe yüksek lisans tezi de, çalışmamızın uluslararası bir Sözleşme hakkında yapılıyor olması nedeniyle, burada yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir.

2. ARKEOLOJİK ÇALIŞMALAR VE KÜLTÜREL MİRAS

Uygarlık tarihi açısından taşıdığı önemleri göz ardı edilemeyecek kadar çok olan Anadolu kültürlerinin, günümüze bıraktıkları mirasın bir örneği daha, dünya da yoktur. Cumhuriyetin ilk yıllarıyla beraber yükselen her disiplin gibi arkeoloji bilimi ve bilime mensup bilim adamları, gereken özveriyi göstererek, geçmiş kültürlerimiz hakkında çalışmalar yürütmüşler ve ülkemiz arkeolojisi ile arkeoloji bilimine ciddi katkılar

sağlamışlardır. Bugün için, diğer bilim dallarına göre ayrıcalıklı bir yeri olduğuna inandığımız arkeoloji bilimi kadar hiçbir bilim dalında, ne adımızı duyurmuş ne de öncülük edebilmişizdir. Türk arkeolojisi bu öncelikli yerini, temelinde Osman Hamdi Bey gibi çağının çok ötesinde ileri görüşe sahip, dinamik bir kişiliğin bulunmasına borçludur[3].

Asya ile Avrupa arasında adeta bir köprü görevi üstlenen Anadolu Yarımadası, engebeli topoğrafik yapısına karşın, konumu, elverişli coğrafi özellikleri ve zengin doğal kaynaklarının varlığı sonucunda on bin yıl boyunca birkaç haneli yerleşmelerden milyonluk metropollere, mağaralardan gökdelenlere uzanan bir tarihin gelişim sürecine tanıklık etmiştir[4].

Anadolu topraklarının tanık olduğu bu gelişim süreci ve geçmişin bilinmemesi problemi, gelişen arkeoloji bilimi sayesinde ayrıntılı olarak çözüme kavuşturulabilmiştir. Merak edilen, sorun olarak değerlendirilen, içinde olduğumuz bilgi çağında, eksik olduğu düşünülen çoğu eksiklik, gerçekleştirilen bilimsel arkeolojik kazı, yüzey araştırması ve sualtı araştırmaları gibi çalışmalarla kapatılabilmiştir.

Bugün itibariyle, her ne kadar az olduğu düşünülse de, gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların sayısının artmış olması, ülkemiz arkeolojisi ve bilim dünyası için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Bilimsel çerçeve açısından, kazı ve araştırmaların ülkemizde beklenen düzeyde olması da, hiç bir sorun yok, yapılan bütün çalışmalar istenen düzeye gelmiştir, yayınlar yeterlidir anlamına gelmemektedir. Ancak, Türk arkeolojisi özellikle yeni yetişen genç kuşakları ile istenilen yola girmiş, çok büyük bir atılım yapmış, birikimini iyi kullanmıştır[5].

2.1. Arkeolojik Çalışmalar

2.1.1. Kazı Çalışmaları

Her şeyden önce köklü bir geçmişi olan Türk arkeolojisi, son yıllarda önemli atılımlar yaparak hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Bu, Türk arkeolojisi ve bilim çevreleri için gurur duyulması gereken bir durumdur. 19. yüzyıl ortalarında Osman Hamdi Bey ile başlayan sürecin, Cumhuriyetle birlikte yükselişi ve bilimsellik düzeyi, kazı, yüzey araştırması, bilimsel toplantı ve organizasyon sayısının bugün ulaştığı nokta çok önemlidir.

---

[3] Özdoğan 2001, 15.
[4] Sevin 1999,11.
[5] Özdoğan 2001, 84.

Bu doğrultuda, 1930'lu yıllarla başlayan bilimsel arkeolojik kazıların, 70 yılda nereye geldiğini ve bu değerin nasıl yaratıldığını görmemek bilime ve bilim emekçilerine saygısızlık olur. Genç Cumhuriyet'in enerjisi ile birlikte Hamit Zübeyir KOŞAY, Mahmut AKOK, Şevket KANSU, Remzi Oğuz ARIK, Halet ÇAMBEL, Bahadır ALKIM, Ekrem AKURGAL, Sedat ALP ve burada ismini saymadığımız birçok öncü yerli ve yabancı bilim adamlarının gerçekleştirdikleri Ahlatlıbel, Eti Yokuşu, Alacahöyük, Arslantepe, Troıa, gibi Anadolu ve arkeoloji için önemli örneklerle ile başlayan gelişme, sayıları bugün 74 adet olan yerli bilim heyetlerince yapılan kazıya ulaşmıştır. Aynı şekilde, Carl BLEGEN, Seton LLOYD, Helmut BOSSERT gibi bilim adamları tarafından yürütülmeye başlanan yabancı kazı örneklerinin sayısı da bugün itibariyle 39'a ulaşmıştır[6].

2006 yılı sonu itibariyle, bilim heyetlerinin katılımıyla müzelerimiz tarafından gerçekleştirilen kazı sayımız 30'a, yine müzelerimiz tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları sayımız 136'ya, baraj bölgesi kurtarma ve karayolları kurtarma kazılarımız ise 22 sayısına ulaşmıştır[7].

Bunun yanında, özellikle son yıllarda, yerli bilim heyetleri ve müzelerimiz tarafından gerçekleştirilen kazı çalışmalarına, büyük çoğunluğu Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nden olmak üzere, aktarılan ödenek miktarlarında da önemli artışlar olmuştur. 2002 yılında bu çalışmalara verilen 1.877.915 YTL. olan toplam mali destek, 2006 yılında 10.178.871 YTL. seviyesine yükselmiştir[8].

Sadece yukarıda verilen rakamlar bile Türk arkeolojisinin ve kazı çalışmalarının en azından sayısal olarak hangi noktaya geldiğinin açık bir göstergesi durumundadır. Bütün bunlara ilaveten, izin verme aşamasında yetkili kurum olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, her yıl giderek artan sayıda kazı başvurusunun yapıldığı da düşünülürse, ülkemizin arkeolojik zenginliği ve kazı çalışmalarının potansiyeli daha iyi anlaşılabilecektir.

2.1.2. Yüzey Araştırmaları

Yasal olarak yüzey araştırması, kazı dışında arazide yapılan, her türlü, araştırma, tarama ve belgeleme çalışması olarak tanımlanmaktadır. Ancak, içerik, nitelik, uygulama ve donanım bakımından değişik türde yüzey çalışmaları vardır[9]. Belirli bir soruna yanıt aramaya

[6] www.kvmgm.turizm.gov.tr/Belge
[7] Bkz. Grafik 1
[8] Bkz. Grafik 2
[9] Özdoğan 2001, 108.

yönelik yüzey araştırmaları yanında, bir coğrafi bölge, tarihi bir dönem veya özel bir malzemeye dönük olarak yapılan yüzey araştırmaları da yapılmaktadır.

Paleolitik Çağ'dan Ortaçağ'a kadar geniş bir zaman dilimi içinde ve bölgesel veya özel bir malzemeye dönük olarak yapılan çalışmalar da kazı çalışmalarına paralel olarak zaman içinde artış göstermiştir. Daha doğru bir şekilde ifade etmek gerekirse, yüzey araştırmalarının artması ve olumlu sonuçlar vermesi, bilimsel arkeolojik kazıların sayısının da artması sonucunu doğurmuştur. Bilimsel bir arkeolojik kazı öncesinde, iyi yapılmış bilimsel bir yüzey araştırmasının ve belgelemesinin yapılması gerekliliği bilimsellik açısından hayli önem taşımaktadır. Özetle, iyi bir arkeolojik kazının temelinde sistemli, farklı disiplinlerden uzmanların katıldığı ve sonucunda detaylı bilimsel bir raporun hazırlandığı bir yüzey araştırması yer almalıdır. Bu açıdan bakıldığında, bilimsel bir yüzey araştırması, gerçekleştirilecek bir kazı öncesinde olmazsa olmaz denebilecek türden bir arazi çalışmasıdır.

Yukarıda da değinildiği gibi, Cumhuriyet döneminde yüzey ve kazı çalışmaları birbirine paralellik göstererek artış içinde olmuştur. Son yıllarda, yüzey çalışmalarında, kültür envanteri gibi farklı başlıklar altında ve özellikle farklı konulara açılım sağlanmasıyla elde edilen sayı artışı da sevindirici boyutlara ulaşmıştır.

Yerli ve yabancı bilim heyetleri tarafından gerçekleştirilecek yüzey araştırmalarında da izin vermeye yetkili kurum olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kayıtlarına bakıldığında, gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının toplam sayısının, 2002 yılında 93 iken, 2006 yılında 104'e yükseldiği de görülmektedir[10].

Bu rakamlar yanında, 2006 yılında yerli bilim heyetlerince gerçekleştirilen yüzey araştırmalarına, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nden toplam 162.000 YTL. mali destekte bulunulmuştur[11]. Böyle bir uygulama toplu olarak ilk defa 2006 yılında gerçekleştirilmesi açısından heyecan verici olmakla birlikte, söz konusu araştırmaların geleceği açısından da ümit vericidir.

2.1.3. Sualtı Çalışmaları

Tarihi coğrafya içinde, özellikle Doğu Akdeniz'de, deniz ticaret ve ulaşım yollarının üstünde kalan Anadolu yarımadası[12], Antik dünya da Doğudan, Mısır ve Suriye kıyılarından,

[10] www.kvmgm.turizm.gov.tr/Belge
[11] Kültür ve Turizm Bakanlığı 2006 yılı verileri.
[12] Bkz. Harita 1

adalardan ve Yunanistan'dan gelen ithal malzemenin bırakıldığı, pazarlandığı bir coğrafya olmuştur[13]. Bu konumundan dolayı Anadolu kıyılarında sualtında, deniz ulaşımı ile deniz ticaretinde kullanılan ve sığlık veya fırtına gibi meteorolojik etkenler nedeniyle batmış bir çok deniz taşıtının kalıntılarına rastlamak mümkündür. Bunun yanında, tektonik nedenler veya denizlerin yükselmesi ile sualtında kalmış, tersane, kıyı yerleşimi gibi antik çağın mimari eserleriyle de karşılaşılmaktadır.

Üç tarafı dört denizle çevrili ve anakara ile adalar kıyıları dâhil toplam 8.272 km. uzunluğunda kıyı şeridine sahip olan ülkemizde, sualtı araştırma çalışmaları, 1960 yılında Antalya İli, Finike İlçesi yakınlarındaki Gelidonya Burnu'nda bulunan Tunç Devri'ne ait Gelidonya Batığı'nda, Pennsylvania Üniversitesi'nden George F. BASS başkanlığında bir ekip tarafından başlatılan sualtı kazısıyla başlamıştır.

Bodrumlu bir süngerci olan Kemal ARAS'tan, Gelidonya Burnu yakınlarında maden yüklü bir batığın bulunduğuna ilişkin duyumlar alan ve Türkiye'nin güneybatı kıyılarındaki eski batıkların envanterini çıkarmaya çalışan Amerikalı gazeteci ve amatör arkeolog Peter THROCKMORTON, burada yaptığı dalış sonrasında batığın Tunç Devri'ne ait olduğunu anlamış ve Pennsylvania Üniversitesi Müzesi ile irtibata geçmiştir[14].

Bu keşif ve sonrasında gerçekleştirilen sualtı kazıları sonucunda açığa çıkarılan buluntular, sualtı çalışmalarında bir ihtisas müzesi konumunda olan Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nin de kurulmasına vesile olmuştur.

1960 yılından itibaren, George F. BASS öncülüğünde kurulan INA[15] (Sualtı Arkeoloji Enstitüsü), Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi ve diğer bilim adamları tarafından sualtı kazı ve araştırma çalışmaları yapılmıştır.

1960 yılında gerçekleştirilen Gelidonya Batığı Kazısı'ndan sonra Serçe Limanı'nda, Şeytan Deresi'nde, Uluburun Batığı'nda, Yassıada'da, Tektaş Burnu'nda, Marmara Adası'nda yine bu konuda da izin vermeye yetkili kurum olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle bilimsel sualtı kazıları yapılmıştır.

Günümüzde, kıyı alanlarımızda yürütülen kazı çalışmaları kapsamında da sualtı araştırma ve kazı çalışmaları yapılmaktadır. Bu tür çalışmalara örnek olarak, Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi, Prof. Dr. Hayat ERKANAL tarafından yürütülen Limantepe (Urla-İzmir) kazısı kapsamındaki sualtı çalışmaları veya Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat

[13] Özet 1998,3.
[14] Alpözen 1975, 17.
[15] Instıtute of Nautıcal Archaeology

Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Levent ZOROĞLU tarafından yürütülen, Kelenderis Antik Kenti (Aydıncık-Mersin) kazıları verilebilir. Buna ilaveten, Bakanlar Kurulu Kararlı kazı statüsünde günümüzde devam eden tek sualtı kazı çalışması ise, İzmir İli, Seferihisar İlçesi, Teke Burnu Mevkii'nde Prof. Dr. Donny HAMILTON tarafından yürütülen Kızılburun Sütun Batığı Kazısıdır.

Yukarıda saydığımız veya örnek olarak verdiğimiz çalışmalar yanında, ülkemiz kıyılarında sayıları her yıl az da olsa artmakla birlikte, sualtı araştırmaları da yapılmaktadır. 2006 yılı içerisinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yerli ve yabancı ekiplerce yürütülen 4 adet sualtı yüzey araştırmasına izin verilmiştir. Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim üyesi Doç. Dr. Harun ÖZDAŞ tarafından TRT işbirliği ile yürütülen Ege ve Akdeniz sualtı araştırmaları ve belgesel çekimi, Prof. Dr. George F. BASS tarafından yürütülen İzmir İli Kıyıları Arkeolojik Sualtı Araştırması, Dr. Jeffrey G. ROYAL tarafından yürütülen Muğla İli Kıyıları Arkeolojik Sualtı Araştırması[16] ve Elazığ İli, Sivrice İlçesi, Hazar Gölü'nde, Elazığ Müzesi Müdürlüğü başkanlığında[17] yürütülen sualtı araştırması, devam eden sualtı çalışmaları olarak sıralanabilir.

Son yıllarda ülkemiz kıyıları ve göllerinde sualtı araştırmalarına verilen önemin artmış olması, ülkemiz arkeolojisi için sevindirici bir gelişmedir. Özellikle son yirmi yılda, dalış teknolojisinde ilerleme sağlanması ile sualtında bulunan kültür varlıklarının tespit edilmesi kolaylaşmış, tekniğin gelişmesine paralel olarak sualtı araştırmalarında da çeşitlenme ve sayıca artış gözlenmiştir. Şüphesiz ki, karada olduğu kadar, sualtında da zengin bir arkeolojik malzeme yelpazesine sahip olan ülkemizin, sualtı kültürel mirasının tespit edilmesi, bunun değerinin bilinerek tüm insanlığın yararına sunulması ve gelecek kuşaklara aktarılması sorumluluğu da sualtı çalışmalarının artış göstermesinde etkili olmuştur.

2.2. Kültürel Miras

Kültürel miras teriminin tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle kültür varlığı teriminin açıklanmasında yarar görülmektedir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3.maddesinde kültür varlıkları, 'tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan, yer üstünde, yeraltında veya sualtındaki bütün

[16] Bu iki arkeolojik sualtı araştırması INA adına gerçekleştirilmektedir.
[17] Elazığ İli, Sivrice İlçesi, Hazar Gölü'ndeki sualtı çalışmaları, İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Dr. Çiğdem ÖZKAN AYGÜN ve ekibinin katılımıyla yürütülmektedir.

taşınır ve taşınmaz varlıklardır' şeklinde tanımlanmaktadır[18]. Daha geniş bir tanımlamayla, 'tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş, bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yeraltında veya sualtındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır' şeklinde ifade edilebilir.

Ancak, kültürel miras kavramının sadece elle tutulur, gözle görülür taşınır, taşınmaz kültür varlıklarını değil, aynı zamanda somut olmayan kültürel değerleri de, masalları, hikâyeleri, efsaneleri, mitleri, fıkraları da kapsadığı unutulmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında kültürel mirası, insanın bilinen tüm zaman dilimleri içinde, yaşadığı, biriktirdiği, geliştirerek, yeni sentezlerle varoluşunu sürdürerek, zenginleştirerek ve sürekliliğini sağlayarak kendinden sonrakilere aktardığı veriler dizisi olarak, bir anlamda yaşam karşısındaki duruşu, varlığının kanıtı olarak nitelendirebiliriz.

Modern Türkiye'nin sahip olduğu kültürel mirasın zenginliği ve çeşitliliği şüphesiz ki tarihlere ve sayılara sığdırılamaz. Ancak, kültürel mirasın bu kapsamlı tanımı içinde, çalışmamız, somut kültürel mirasımızla, daha doğru bir ifade ile 2863 sayılı yasanın 3. maddesinde kısaca açıklanan tanım kapsamındaki kültür varlıklarına dönük olarak yürütülmüştür.

2.2.1. Kültürel Mirasın Korunması

Ülkemizde Kültür ve Turizm Bakanlığı, kültürel miras korunmasından sorumlu ana kurumdur. Korunması gerekli sit alanlarının, anıtsal yapıların ve sivil mimarlık örneklerinin belirlenmesi, tescil edilmesi, belgelenmesi, koruma altına alınması, koruma ve geliştirme plan ve projelerinin hazırlanarak uygulamaya koyulması, bilimsel kazıların yürütülmesi ve denetlenmesi, müzelerin yönetimi Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görev ve sorumluluk alanındadır.

Yasalarla koruma altına alınmış olmasına rağmen, tüm gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ve özellikle tarihi alanlarda yıkıcı, geri dönülmez zarar ve yıpranmalara neden olan, kırsal alanlardan kentlere göç gibi denetimi zor sosyal hareketler, kültürel kökenleri ile uyumsuz ve duyarsız modern yapılaşma, endüstriyel ve ticari işletmelerin ölçek ve yöntem değiştirmesi, küçük üretimden toplu üretime geçiş, geleneksel altyapının yerine çok daha

[18]Bkz. Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Mevzuat 2002, 3.

karmaşık teknolojiler gerektiren çağdaş fonksiyonların getirilmesi gibi olgular ülkemizin kültürel mirasını da tehdit etmektedir.

Bütün bu tehdit ve tehlikeler karşısında, ülkemizin barındırdığı paha biçilmez ve çok renkli kültürel mirasın, hassasiyetle ve geleceğe aktarılması bilinciyle korunması vazgeçilmez bir ilke olmalıdır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra yoğunlaşan bu tehdit ve tehlikeleri durdurmak ve sahip olduğumuz kültür, uygarlık ve tarih birikimini daha etkin, daha verimli, daha güçlü bir şekilde ayağa kaldırarak, çağdaş dünyaya eş, uygarlığa katkısının önünü açacak, kültürel değerlerimizi küresel alana taşıyacak bir yeniden yapılanma için toplumun tüm organları, merkezi hükümet, yerel yönetimler, akademik kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri iş birliği, güç birliği yapmak zorundadır.

Ülkemizde ve dünya da, geçtiğimiz yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve günümüzde de etki alanlarını genişleterek devam eden küreselleşme ile gelen fırsatları değerlendirmek ve aynı zamanda da yol açtığı tehditlerle baş edebilmek için kültür; hem bir manevi sığınak hem de kendini ifade etmenin etkili bir yolu olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ülkeler hem küresel yarışa katılmak hem de insanlığa katkıda bulunmak için kendi özgün değerlerine dayanmaya çalışmaktadırlar. Bu çerçevede, çağdaş ülkeler ve uluslararası kuruluşlar kültür politikalarını gözden geçirmekte, yeni arayışlara yönelmekte, yeni yaklaşım ve stratejiler geliştirmektedirler.

Anayasamızda da ' devlet, kültür mirasına sahip çıkmak, bu toprakların geçmişini aydınlatmak ve dünya kültür mirasına karşı olan sorumluluğunu yerine getirmek durumundadır' şeklinde belirtildiği gibi, kültürel mirasın korunması devletin asli görevlerinden de birisidir[19]. Yukarıda da değinildiği gibi, bütün bu kültürel mirasın devlet eliyle korunmasının gerekliliği için, konu hakkında ihtiyaç duyulan hukuki düzenlemeler yapılmış, zaman içinde yapılan değişiklerle de yasa ve yönetmeliklerin güncel kalması sağlanmaya çalışılmıştır.

2.2.2. Koruma Mevzuatı ve Politikaları

Ülkemizde kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusu, mevzuat açısından eski tarihlere dayanmakla birlikte bu anlayışın toplumun geniş kesimine yayılması noktasında öteden beri bir takım zorluklar yaşanmıştır. Ancak, gelişen iletişim teknolojilerinin de olumlu

[19] Özdoğan 2001, 65.

etkileri sonucunda günümüzde kültürel mirasın ve tabiatın korunması konusunda toplumun da önemli ölçüde bilinçlendiği görülmektedir.

İlk Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 13 Şubat 1868 tarihinde çıkarılmasına kadar, taşınır kültür varlıklarının hukuki durumları, 'Fıkıh' esaslarına göre değerlendirilmiştir. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinin, kutsal yerlere ve anıtsal yapılara yönelecek saldırıları cezalandıran 133. maddesi dışında, Osmanlı mevzuatında başkaca bir hüküm de bulunmamaktaydı. Türk Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku ile Modern Türk Müzeciliğinin kurucusu olan Osman Hamdi Bey zamanından başlayarak, yukarıda adı geçen nizamname uygulanmaya çalışılmış, önemli kazılar yapılmaya başlanmıştır. Adı geçen nizamname, yetersizliğine, taşınır ve taşınmaz varlıkların tümünü kapsayan bir hukuki düzen kuramamasına ve koruma önlemleri öngörmemesine rağmen bir başlangıç olma özelliği kazanmış, giderek yetersiz kalması karşısında 7 Nisan 1874 tarihinde 2. Asar-ı Atika Nizamnamesi yapılmıştır. Bilinçlenme ve ihtiyaçlar arttıkça yeni arayışlara yönelinmiş, 21 Şubat 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe konmuş, 13 Mayıs 1889 tarihinde Müze-i Hümayun Nizamnamesi çıkarılmış, müze müdürü Maarif Nezareti'ne bağlı olarak Asar-ı Atika Nizamnamesini uygulamakla görevlendirilmiş, eski eserlerin korunması ve bakımı hakkında yeni hükümler getirilmiş ve nihayet 23 Nisan 1906 tarihinde son Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılmıştır[20].

1912 yılında yürürlüğe konan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi ile birlikte, 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi, kanun hükmündeki değerleri ile uzun süre yürürlükte kalarak, yerlerini 25.04.1973 tarihli ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'na bırakmışlardır[21].

Anılan kanun, son Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde yer alan sistemi değiştirmemiştir. Ancak, zaman içerisinde çağdaş bakım ve korumada yetersiz kaldığı, çelişkili ve sakıncalı hükümler taşıdığı ileri sürülerek, Kültür Bakanlığı'nca hazırlanan tasarı, Milli Güvenlik Konseyi'nde 21 Temmuz 1983 tarihinde kabul edilmiş ve 18113 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu adı altında ve 2863 kanun numarası ile yürürlüğe girmiştir[22].

Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini belirlemek amacı ile çıkartılan 2863 sayılı

[20] Kanadoğlu 1998, 4.
[21] Kanadoğlu 1998, 4.
[22] Kanadoğlu 1998, 4.

yasa temel ve dayanak gösterilerek, bu yasa kapsamına giren konularda çeşitli yönetmelikler de çıkartılmıştır.

Söz konusu yasanın günün gelişen veya artan talep ve düzenlemelere uydurulması, güncellenmesi amacıyla da 17 Haziran 1987 gün ve 3386 sayılı yasa ile gerekli değişiklikler yapılmış, 2863 sayılı yasa metninden bazı maddeler çıkarılmış, bazı maddelerde de ekleme ve düzeltmeler yapılmıştır.

Ülkemizin sahip olduğu kültür, uygarlık ve tarih birikiminin daha etkin bir şekilde korunması, tanıtılması ve geleceğe aktarılması konularında, merkezi hükümet, yerel yönetimler, akademik kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliği veya güç birliği yapılması gerektiği anlayışı ile 3386 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı yasada tekrar değişiklik yapma ihtiyacı duyulmuştur. Strateji olarak kültürel miras alanının, aslında sivil alandan yönlendirilen, yapısını sivil alanda bulan, yerelleşmediği ve bireye kadar indirgenemediği sürece hedeflerine asla ulaşamayacak olan bir alan olduğunun da kabulü ile ilgili yasada bu tür sorunlar çözümlenmeye çalışılmıştır.

Çağdaş ülkelerin kültür alanında yeniden yapılanma süreçleri de dikkate alınarak, 3386 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı yasa üzerinde, 5226 sayılı yasa ile son düzenlemeler de yapılmıştır. Tüm bu düzenlemeler ile kültürel mirasın korunmasının önünde engel olarak görülen bürokrasi ve kaynak yetersizliği gibi temel sorunların ortadan kaldırılması planlanmış, sahip olduğumuz kültür, uygarlık, tarih ve tabiat birikiminin daha etkin ve daha verimli bir şekilde ayağa kaldırılması amacı ile bir yeniden yapılanma fikri benimsenmiştir. Bir başka deyişle 5226 sayılı yasa, çağdaş gelişmeleri, kavram ve uygulama araçlarını ülkeye kazandıran, korumanın özünde bulunan kamu yararını ön planda tutan, geniş halk kitlelerine yardımcı ve yol gösterici, konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili diğer mevzuatla uyumlu, merkezi ve yerel yönetim birimlerinin görevlerini yeniden düzenleyen ve sivil toplum örgütleri ile toplumun katılımını sağlayan bir değişiklik paketi olarak değerlendirilmiştir[23].

Yapılan bu mevzuat değişikliklerinin geniş kitlelere anlatılması suretiyle ülkemizin kültürel mirasının ve tabiat varlıklarının korunması, kollanması, kullanılması ve gelecek kuşaklara aktarılması yönünde toplumsal bir seferberlik amaçlanmıştır. Ayrıca, 5226 sayılı yasa ile yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının koruma sürecine dâhil edilmesi ve

[23] Madran-Özgönül 2006, 3.

korumaya maddi kaynak sağlanması da hedeflenmiştir[24]. Toplumsal duyarlılığın artması ve halka yayılmış koruma bilincinin oluşturulmasına yönelik bu düzenlemelerle koruma alanına yeni örgütlenme modelleri de eklenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatı yanında, Büyükşehir Belediyeleri, İl Özel İdareleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca izin verilen Belediyelerde, Koruma Uygulama ve Denetim Büroları[25] oluşturularak, korumanın yerelleştirilmesine çalışılmıştır.

2.3. Sualtı Kültürel Mirası

Terim olarak sualtı kültürel mirası; sualtı ortamında bulunan veya oradan alınmış olan arkeolojik miras olarak tanımlanmaktadır. Sualtında kalmış yerleşme ve yapılar, batık alanları, batıklar ve bunların arkeolojik içerikleri ile doğal çevreleri bu tanım kapsamına girmektedir[26].

Coğrafi konumu nedeniyle Asya ve Avrupa Kıtası arasında doğal bir köprü görevi gören Anadolu toprakları, yine bu coğrafi durumundan dolayı üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olarak tarih boyunca iskân görmüş, değişik kültürlere ev sahipliği yapmıştır. İlk çağlardan beri Ege ve Akdeniz çevresine yerleşmiş topluluklar, denizi, kültürlerinin bağlayıcısı olarak görmüşler, uzun mesafeleri deniz yoluyla aşmışlardır. Yakın doğudan Batı'ya uzanan kültür, deniz sayesinde Avrupa'ya geçmiştir. Denizci millet olarak bilinen Fenikeliler, küçük tekneleri ile Akdeniz'in her köşesine ulaşmışlardır. Romalılar ise denizi fazlasıyla benimseyerek Akdeniz'e Mare Nostrum (Bizim Deniz) adını vermişlerdir[27].

Kuşkusuz ki Ege ve Akdeniz çevresinde yerleşen topluluklar, denizin, ticaret ve ulaşım imkânını da yaptıkları taşıtlar sayesinde iyi kullanmışlardır. Ürettikleri ticari malzemeyi, en basitinden en gelişmişine kadar kullandıkları deniz taşıtları ile deniz aşırı veya komşu coğrafyalara taşımışlar, bu sayede ekonomik kazanç elde etmişlerdir. Çoğu zaman takas ile yapılan deniz ticareti zaman içinde para karşılığı ile yapılır hale gelmiş, ticaretin ilerlemesi ile birlikte de deniz ticaret filoları kurulmuş, bu sayede de kültürler arası ilişki ve etkileşimler artmıştır.

Bunun yanında, kara üzerinde yapılan egemenlik mücadeleleri, sahasını genişleterek denizlere de yayılmıştır. Egemenlik sahası içinde veya etrafındaki denizlerde, sahip olunan

[24] Madran-Özgönül 2006, 3.
[25] Kısaca KUDEB olarak ifade edilmektedir.
[26] Bkz. Sualtı Kültürel Mirasının Korunması ve Yönetimi Tüzüğü, Sofya, 1996.
[27] Alpözen 1975, 5.

toprakların savunması için savaş gemileri kullanılmaya, hatta bu gemilerden de donanmalar oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle, Anadolu gibi üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadada yerleşmiş bir topluluğun askeri anlamda güçlü bir savunmasının olması için, etrafındaki denizlere de hâkim olması gerektiği bilinci, antik çağda da önem verilen bir gerçek olmuştur. Öyle ki, tarih içinde Anadolu topraklarında yerleşmiş her topluluk, denizden faydalanmayı öğrendikten sonra, ticaret ve askeri anlamda denizlerde kuvvetli olmanın bilinci içinde bu yönde gayret göstermişlerdir.

Tüm bu yukarıda sayılan etkenler ile Anadolu kıyıları da zaman içinde yoğunlaşan ticaret ve askeri anlamdaki denizcilik faaliyetlerinden fazlasıyla payını almış, kıyı kentlerimizin pek çoğu denizcilik faaliyetleri sırasında gemilerin uğrak yeri olmuştur[28]. Sayılan tüm bu faaliyetler sırasında, meteorolojik nedenler, kıyıların ve kıyılarda sualtının elverişsiz ya da tehlikeli topografyası, korsan ya da savaş gemisi baskınları gibi olumsuz nedenlerle, kullanılan çok sayıda deniz aracının sulara gömülmesi, başka bir ifade ile batması ya da batırılması sonucu ile de karşılaşılmıştır. Öyle ki, coğrafi konumu ile bugün olduğu gibi antik çağda da yoğun bir denizcilik faaliyetinin yaşandığı Akdeniz çevresinde ve Suriye, Mısır, Kıbrıs, Rodos, Yunanistan ve diğer antik merkezlerin kıyı alanlarında, bahsedilen nedenlerle sulara gömülmüş birçok batık kalıntısının olduğu bilinmektedir. Bunun yanında, Anadolu kıyılarının Antik Çağda kullanılan deniz ticaret yolları üzerinde yer alması ve korunaklı doğal limanlara sahip olması nedeniyle uğrak noktası konusunda tercih edilmesi, kıyılarımızda da bu tür batıklara rastlanması sonucunu doğurmuştur. Örneğin Roma Devri'nde, İmparatorluğun merkezine ulaşmak için gemilerin izlediği başlıca iki yol olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki, İskenderiye'nin buğdayını taşıyan teknelerin kullandığı Afrika üzerinden Roma'ya ulaşan yoldur. Fakat asıl önemli olan yol, Anadolu kıyılarını izleyerek, Adalar üzerinden Roma'ya ulaşan yoldur. Akdeniz'de yapılan bu denizcilik ve taşımacılık faaliyetleri sırasında kullanılan bu iki yol güzergâhında, bazı gemiler Roma'ya ulaşamadan batmışlardır[29].

Ülkemiz denizleri, Bronz Çağı'na tarihlenen bir Suriye ticaret gemisinden, 19. yüzyılda batan bir Osmanlı savaş gemisine kadar, tarihin her devrinde, her türlü geminin battığı bir yer olmuştur. Bu batıklar ise, antik devir ticaret yollarını belirleyecek nitelikte ve zenginliktedir[30]. Ancak, kıyılarımızda bulanan birçok batık kalıntısı, insan ya da doğanın verdiği zarar sonucunda tahribe uğramış, battığı şekliyle korunamamıştır. Balıkçılıkta

[28] Alpözen 1975, 5.
[29] Alpözen 1975, 5.
[30] Alpözen 1975, 5.

kullanılan ve deniz dibini kazıyan yöntemlerden, kaçak dalışlara kadar sıralanabilecek bir dizi faaliyet sırasında sualtında bulunan kalıntılar zarar görmüş ya da yok edilmiştir. Bunun yanında, akarsu ağızlarında bulunan kalıntılar da, taşınan alüvyonlar altında kalmış, dağılmış ya da yok olmuştur.

Ülkemiz kıyılarında, sadece denizcilik faaliyetleri sırasında kullanılan gemilerin kalıntıları bulunmamaktadır. Bahsedilen nedenlerle batmış gemi kalıntıları yanında, tektonik nedenler veya suların yükselmesi gibi sebeplerle daha önce kıyıda, kara üstünde yer alan bazı mimari yapılarda sualtında kalmıştır. Örneğin, Myndos Antik Kenti (Gümüşlük-Bodrum-Muğla) limanı ve Kelenderis Antik Kenti (Aydıncık-Mersin) limanının bu tür nedenlerle sualtında kaldığı bilinmektedir. Bunlara ilaveten, Hazar Gölü'nde (Sivrice-Elazığ) tespiti yapılarak sit alanı olarak tescil edilen batık şehir de tektonik nedenlerle sualtında kalmıştır.

Yüzyıllardır değişik uygarlıklara ev sahipliği yapmış Anadolu toprakları ve kıyılarında, bunlara benzer nitelikte olan ve sualtı kültürel mirası tanımı içinde sayılabilecek onlarca örnek vermek mümkündür. Araştırmalar sonucunda tespiti yapılan ve daha sonrasında kazısı gerçekleştirilen Uluburun Batığı ve Gelidonya Batığı gibi örnekler dışında, kazısı yapılamayan veya yapılmaya uygun olmayan onlarca batık da bugün hala sualtında durmaktadır. Bu doğrultuda, bugüne kadar tespiti yapılanlar yanında, kıyılarımızda her yıl gerçekleştirilen arkeolojik sualtı araştırmalarında tespit edilen ve edilecek batık gemi ve mimari yapıların, kültürel miras kapsamı içinde değerlendirilerek korunması ve geleceğe taşınması hem bir sosyal bilinç hem de bir kamu görevi olarak düşünülmelidir. Ancak bu sayede sualtı kültürel miras korumacılığında etkili sonuçlar alınması mümkün olabilecektir.

2.3.1. Sualtı Kültürel Mirasının Korunmasında Yasal Düzenlemeler

Kültürel miras korumacılığının omurgasını oluşturan 3386 ve 5226 sayılı yasalar ile değişik 2863 sayılı yasa, sualtı kültür varlıklarının korunması konusunda da amir hükümler içermekte ve koruma konusunda yasal dayanak oluşturmaktadır. Söz konusu yasa metnindeki tanım kapsamında kalan sualtındaki varlıklar, korunması gerekli kültür varlığı olarak nitelenmiş ve bahsedilen yasa ile koruma altına alınmıştır. Buna ilaveten ilgili yasa kapsamında arkeolojik bir nitelikte bir kültür varlığı için çıkartılan yönetmelikler, sualtında bulunan kültür varlıkları için de bağlayıcı nitelik taşımaktadırlar.

Burada sualtında bulunan kültür varlıklarının konumları konusunda bir hususa değinmek de yerinde olacaktır. Sualtı kültürel mirasının bulunduğu alanlar konusunda, karada

bulunan kültür varlıklarının tanımlanmasında kullanılan il, ilçe, köy ve mevki gibi açıklamalar yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan sualtında bulunan kültür varlıklarının yerlerinin tanımlamaları yapılırken, il ve ilçe gibi açıklamalar yanında teknik imkânlar kullanılarak koordinat noktalarından faydalanılmaktadır. Bu sayede, özellikle denizlerimizde sualtında bulunan kültür varlıklarının yerleri, noktasal olarak belirlenmekte ve korumaya yönelik yasal düzenlemeleri bu sonuca dayanılarak yapılmaktadır. Örneğin, sualtında tespit edilen bir batığın yeri, bağlı olduğu il ve ilçe gibi idari bilgileri yanında koordinat noktası ile de tanımlanarak belirlenmektedir.

Kültür varlığı ya da kültürel miras olarak tanımlanan, açık mahal veya arazide bulunan arkeolojik malzemenin korunmasında sit kavramından faydalanılmaktadır. Terim olarak sit, 'tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği, yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır' şeklinde tanımlanmaktadır[31]. Bu tanımlamadan yola çıkılarak, sınırları ve dereceleri ilgili kurumlarca belirlenen sit alanları, yine 2863 sayılı yasanın ilgili maddeleri doğrultusunda bazı düzenlemelerle korumaya alınmaktadır. Ancak, sualtında kültür varlıklarının bulunduğu alanlarda sit alanı gibi bir uygulamanın yapılması ya da yapılan uygulamanın sit alanı kavramı ile açıklanması pek doğru bir yaklaşım olarak düşünülmemektedir. Bunun yerine, bu tür alanlarda 'dalışa yasak bölge' uygulaması tanımlaması daha doğru bir ifade olarak değerlendirilmektedir. Fakat dalışa yasak bölge uygulamasının yapıldığı alanlarda da korumanın niteliği sit alanlarında uygulanan da farklı değildir. Burada ortaya çıkan en önemli fark, sualtında kültür varlıklarının bulunduğu alanlarda korumanın, ada, pafta, parsel gibi kadastro bilgileri yerine, koordinatlarla belirli bir noktanın veya alanın yasak dalış alanı olarak ilan edilmesiyle yapılıyor olmasıdır. Doğal olarak, koordinat noktaları ile belirlenmiş ve sualtında kültür varlıklarının bulunduğu alan olarak nitelenmiş bu gibi yerlerde, denizde kurulabilecek balık çiftliği, liman, tersane gibi müdahale ve yapılaşmalara da izin verilmemektedir.

Tüm bu saydığımız düzenlemeler, elbette ki yine 2863 sayılı yasa dayanak kabul edilerek yapılmaktadır. Öyle ki, dalışa yasak bölge uygulamasının yapıldığı alanlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu Kararı alınarak kabul edilmekte ve Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmektedir.

---

[31] Bkz. Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Mevzuat 2002, 4.

Bugüne kadar dalışa yasak bölge uygulaması için üç kez Bakanlar Kurulu Kararı alınmış ve yasak dalış uygulaması yapılacak alanlar Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bunlardan ilki 24 Eylül 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2001/2952 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı olup, Karadeniz Bölgesi'nde İnceburun ve Bafa Burnu'ndan, Akdeniz Bölgesi'nde Anamur Burnu'na kadar olan alan içerisinde sualtında korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu alanlarda dalış yasağı uygulamasını yürürlüğe koymuştur.

Sualtında bulunan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu alanlar konusunda alınan ikinci Bakanlar Kurulu Kararı ise 2001/3297 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı olup 22 Aralık 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararla birlikte, koordinat listesi ve haritada belirtilen alanlar dışında, tüm Karadeniz kıyısında ve Alanya'dan Suriye sınırına kadar uzanan kıyıda, yasak dalış alanlarının tespiti tamamlanıncaya kadar ören yeri sahillerinde aletli dalış yapılamaz hükmü getirilmiştir. Buna ilaveten, daha önce dalışa yasak bölgeler içinde yer alan, ancak yapılan çalışmalar sonucunda serbest dalış bölgesi olarak düzenlenen alanlardaki dalışlar sırasında korunması gerekli herhangi bir kültür ve tabiat varlığına rastlanılması halinde en yakın mülki idare amirine veya müzeye haber verilmesi de zorunlu kılınmıştır.

Sualtında bulunan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu alanlar konusunda alınan 2002/3591 sayılı son Bakanlar Kurulu Kararı ise 6 Şubat 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu karar hükmüyle, 24 Eylül 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2001/2952 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nda yer alan koordinat ve başlıkların bazıları üzerinde değişiklikler yapılmış, değişikliklerin 24 Eylül 2001 tarihinden geçerli olmak üzere yayım tarihinde yürürlüğe gireceği karara bağlanmıştır.

2.3.2. Sualtı Kültürel Mirası Açısından Müzelerimiz

Türk müzeciliği, Türk arkeolojisi gibi köklü ve sağlam geleneklere sahiptir. Belirli merkezlerde toplanan eserler sayesinde depo müze anlayışıyla başlayan müzeciliğimiz, geçen zaman içinde, ülkenin hemen her yerine yayılmış, özellikle de son yıllarda teşhir açısından önemli atılımlar yapmıştır[32]. Cumhuriyetin ilk yıllarında, parasal sıkıntının en çok hissedildiği yıllarda bile müzeler, bir lüks olarak görülmemiş, devletin ve kültür hayatının olmazsa olmaz bir parçası olarak ele alınmıştır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte kültür ve sanat alanına

[32] Özdoğan 2001, 128.

verilen önemin de artmasıyla, bu alanda ciddi bir kurumsal olgu olarak değerlendirilen müzecilik kavramı, geçen yıllar içinde yavaş da olsa bir gelişim göstermiştir. Zaman içinde artan bilimsel kazı ve araştırmalar sayesinde elde edilen arkeolojik malzeme, müzelerimizin eser bakımından da zenginleşmesine neden olmuştur.

Osman Hamdi Bey ile başlayan eser toplama ve sonrasındaki sergileme çalışmaları, bugün hemen hemen her ilde, bir veya birkaç müzenin bulunması gibi bir ihtiyaç ve bilince dönüşmüştür. Değişik alanlarda yapılan bilimsel araştırma ve kazılardaki sayının artması ile birlikte de elde edilen eser sayısı çoğalmış, mekân konusunda ulaşılan nokta bu sayıya paralel olarak ilerleyemediğinden, sıkıntılarla da karşılaşılmıştır.

Buna ilaveten, bilim ve tekniğin gelişmesi, arkeolojik çalışmalarda özel bir dönem veya alana hitap eden faaliyetlerle birlikte müzelerde ihtisaslaşma ya da belli bir alanda uzmanlaşma çabaları da artmıştır. Bu çaba ve çalışmaların en güzel örneği olarak Bodrum Kalesi Sualtı Arkeoloji Müzesi verilebilir. 1960 yılında George F.BASS'ın, Gelidonya Batığı'ndan çıkarılan eserleri Bodrum Kalesi'ne getirmesiyle, burada bir müze deposu oluşturulmuş, 6 Kasım 1964'te ise Bodrum Kalesi, Bodrum Müzesi adıyla ziyarete açılmıştır[33]. Günümüzde ise ülkemizin tek, dünyanın sayılı müzelerinden biri olan Sualtı Arkeoloji Müzesi adıyla çalışmalarına devam etmektedir.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, kuruluşundan bu yana ülkemizde yerli ve yabancı bilim heyetlerince gerçekleştirilen sualtı araştırma ve kazılarına, bir ihtisas müzesi olarak destek vermekte ve kimi zaman bu çalışmaları bizzat yürütmektedir. Bunun yanında, ülkemizi çevreleyen denizlerde sualtında yapılan kazı çalışmalarından ele geçen buluntuların korunduğu ve sergilendiği bir mekân olarak da değerlendirilen müze, sorumluluk alanı içinde kalan bölgelerde ele geçen ve bulunan eserlere de ev sahipliği yapmaktadır. Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilen, M.Ö. 16. yüzyılda batan Şeytanderesi Batığı buluntularından, M.Ö. 1300 yıllarında batan Uluburun Batığı'na, M.Ö. 1200'lerde batan Gelidonya Batığı'na ait buluntulardan, Serçe Limanı Batığı'na ait cam koleksiyonu ve M.S. 7. yüzyıla ait Doğu Roma Gemisi'ne ait buluntulara kadar birçok batık ve bu batıklara ait ele geçen arkeolojik malzeme, müzede sergilenen eserler arasında yer almaktadır. Bunun yanında, yakın çevrede faaliyet gösteren balıkçılar tarafından bulunmuş veya kazılarda ele geçmiş değişik dönemlere ait amphoralar ve denizcilikte kullanılan diğer malzemeler de, müzede sergilenmeye devam etmektedirler.

---

[33] Alpözen 2002, 8.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, değişik türden ve çok sayıdaki eser sayısı ile ülkemiz müzeleri arasında da önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda, sualtından çıkarılan arkeolojik eserlerin korunup sergilendiği bir mekân olarak da, sualtı kültürel mirasının korunması açısından saygın bir müze olarak düşünülmektedir. Ülkemizi çevreleyen üç deniz ile buna bağlı olarak 8.272 km kıyı şeridi ve antik çağdan bu yana süregelen yoğun denizcilik faaliyetleri düşünüldüğünde, ülkemizde sualtı arkeolojisi alanında tek bir müzenin olması doğal olarak üzücüdür. Ancak, özellikle kıyı bölgelerimizdeki müzelerde, sualtından çıkarılan ve sualtı kültürel mirası olarak nitelenebilecek eserlerin de bulunması ve buralarda da bu tür eserlerin sergilenme ve korunmalarına gereken önemin verilmesi olumlu bir uygulama olarak görülmektedir.

Bu doğrultuda, geniş arkeolojik eser yelpazesiyle, topraklarında bulunanlar kadar, sualtında bulunan veya sualtından çıkarılmış olan eserleri ile de zengin olan kültürel mirasımızın korunmasında müzelerimizin rolünün de büyük olduğu söylenebilir. Buna ilaveten, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi gibi dünya çapında da hatırı sayılır bir müzeye ve sualtı kültürel mirası konusunda bir kurumsal değere sahip olmak ülkemiz açısından gurur vericidir.

3. KORUMACILIKTA ULUSLARARASI BOYUT

Anadolu'nun tarihi devirlerden itibaren çeşitli uygarlıkların yerleşim merkezi olması nedeniyle, kültür varlıkları yönünden bir hazine durumunda olduğunu belirtmiştik. Ancak ne yazık ki, ulusumuzun bu eserlerin korunmasına ilişkin geleneksel duyarsızlığı nedeniyle, özellikle Osmanlı Devleti'nin yüz yıllık son çöküş döneminde, bu büyük hazine deyim yerinde ise yağmalanmış ve büyük bir kısmı yurt dışına kaçırılmıştır[34]. Bu ve bunun gibi olumsuz örneklerle, ülkemizin de dâhil olduğu dünyanın pek çok ülkesinde karşı karşıya kalınıyor olması sonucunda, kültür varlıklarının uluslararası alanda korunması, son zamanlarda çok daha fazla gündeme gelerek, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve uluslararası bir konvansiyon ve toplantı konusu olmuştur[35].

Kültürel mirasın korunması konusunda, kültür varlıklarının çalınması ve yasadışı yollarla yurt dışına çıkarılması veya tam anlamıyla kaçırılması gibi nedenlerin endişe verici boyutlara ulaşması sonucunda, ulusal hukuki düzenlemelerin bu konuda yetersiz kaldığı

[34] Kanadoğlu 1998, 3.
[35] Özel 1998, 2.

düşünülerek, korumacılık kapsamında uluslararası işbirliği ve düzenlemelere gidilmesi, kültür konusunda duyarlı pek çok ülke tarafından bir gereklilik olarak kabul edilmiştir. Bunun için, hukuki alanda geniş ya da dar kapsamlı, bölgesel ya da evrensel nitelikli örgütlerin oluşturulması veya uluslararası antlaşmaların imzalanması gibi çözüm yollarına başvurulmuştur.

3.1. UNESCO[36]

Kültürel mirasın uluslararası alanda korunması konusunda ilk akla gelen organizasyon şüphesiz ki UNESCO'dur. UNESCO, eğitim, bilim ve kültür alanlarında uluslararası işbirliğini sağlamak için kurulmuş, hükümetlerarası bir örgüttür[37]. UNESCO'yu kuran sözleşme, 16 Kasım 1945 tarihinde imzalanmış, yeterli sayıda onay belgesinin tamamlanmasıyla 4 Kasım 1946 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bu hükümetlerarası örgüt çalışmalarına başlamıştır. 16 Kasım 1945 tarihinde Londra'da 37 ülkenin imzaladığı UNESCO Sözleşmesi'nin Nihai Karar Bildirgesi'ni ise 41 ülke imzalamıştır[38]. Türkiye'nin, 20.05.1946 gün ve 4895 sayılı yasa ile onaylayarak imzaladığı Sözleşme'yi, bugüne kadar 191 devlet imzalayarak UNESCO üyesi olmuştur.

Merkezi Paris'te bulunan UNESCO'nun amblemi, Parthenon ya da Phidias adıyla bilinen Grek tapınağının çizimi olarak, 1954 yılında yapılan 8. Genel Konferansta, onaylanmış ve simge olarak kullanılmaya başlanılmıştır[39].

UNESCO Sözleşmesi, barışın savunmasının insanların zihninde oluşturulması gereğini vurgulayarak, bu amaçla, insanların birbirlerini daha iyi tanımaları, farklılıkların bilincine varmaları gereğine değinmekte, bunu sağlamak için eğitimin güçlendirilmesi ile kültürün yaygınlaştırılmasını önermektedir. Genelde kabul gören görüşlere göre örgütün görevleri; uluslararası alanda entellektüel işbirliğini özendirmek, bunu sağlamak için gerekli koşulları bir araya getirmek ve bu işbirliği için bir forum oluşturmak, kalkınma için bir işbirliği yapılmasını sağlamak ve üye ülkeleri evrensel etiğe uygun davranmaya özendirmek olarak

---

[36] Unıted Natıons Educatıon, Scıence, Culture Organısatıon
[37] Tacar 1998, 12.
[38] Örgütün ilk üyeleri: Belçika, Danimarka, Fransa, Lüksemburg, Norveç, Hollanda, Birleşik Krallık, Türkiye, Yunanistan, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Kanada, ABD, Arjantin, Ekuador, Bolivya, Şili, Kolombiya, Haiti, Küba, Guatemala, Meksika, Nikaragua, Panama, Dominik Cumhuriyeti, Salvador, Uruguay, Venezüella, Liberya, Güney Afrika, Suudi Arabistan, Mısır, Irak, İran, Lübnan, Suriye, Çin, Hindistan, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler. SSCB ise 1954 yılında UNESCO'ya üye olmuştur.
[39] Tacar 1998, 22.

kabul edilmektedir[40]. Özetle, UNESCO'nun görev alanlarının, düşünce yönü ağır basan bir çerçeve içinde bulunduğu söylenmektedir.

Ülkemizin 61 yıldır üyesi olduğu UNESCO'nun kültür alanındaki çalışmaları; UNESCO Dünya Mirası Programı, Maddi Olmayan Kültür Mirası, Sanatsal Yaratıcılık, Kültür Sanayileri, Telif Hakları, Sitlerin, Anıtların ve Kültürel Varlıkların Korunması ve Kültürel Kalkınma ana başlıkları ile ifade edilmektedir. Dünya Müzeler Konseyi (ICOM), Uluslararası Anıtlar ve Sit Alanları Konseyi (ICOMOS), Kültürel Eserlerin Korunması ve Restorasyonu Uluslararası Araştırma Merkezi (ICCROM) gibi oluşum ve çalışmalar da, UNESCO'nun kültür alanında yaptığı çalışmalar ve işbirliği sağlama gayretleri arasında örnek olarak verilebilir[41].

UNESCO, üye ülkelere kültür politikaları konusunda talep üzerine tavsiyeler de yapmaktadır. Kültür politikaları konusunda üye ülkeler tarafından atılan adımların, etkilerini uzun zaman sonra hissettirebilecekleri de düşünülmektedir. Dünyanın çeşitli ülkelerine kültür politikalarının ve projelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesi için 300'den fazla uzman grubu gönderen UNESCO tarafından, kültürel alanda çalışan yöneticiler için kurslar da açılmış ve bu alanda 3600 kişi yetiştirilmiştir[42].

Bütün bu çalışma ve işbirliği gayretleri göz önüne alındığında, UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası konusunda çok önemli ve değerli bir organizasyon olduğu, tartışılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim ve bilim alanlarında yapılan çalışmalar yanında, özellikle kültür alanında yapılan çalışma ve girişimler sonucunda ortaya koyduğu, uluslararası bilgi ve belgeler sayesinde de etkin bir oluşum olan UNESCO, kültürel mirasımızın korunması konusunda da, taraf oluşumuz nedeniyle ülkemize önemli destek ve yardımlar da sağlamaktadır. Bunun yanında, Genel Konferanslarında Dünya Kültür Mirası üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda varılan ortak kararlar ile uluslararası sözleşme metinleri de oluşturmakta, bu sayede taraf ülkeler nezdinde bu alanda işbirliği çalışmalarına da öncülük etmektedir.

3.2. Uluslararası Sözleşmeler

Kültürel mirasın korunması konusunda ulusal mevzuat hükümleri yanında, çağın değişen ve gelişen şartları doğrultusunda hazırlanmış ve uluslararası boyutta iştirak edilmiş

[40] Tacar 1998, 12.
[41] Tacar 1998, 133.
[42] Tacar 1998, 143.

bazı sözleşmeler de bulunmaktadır. Bu sözleşmelerden bir kısmı, ulusal mevzuat ve koruma politikalarımıza uygunluğu doğrultusunda onaylanmış ve imzalanmış, bir kısmı ise değişik nedenler ve çekincelerle kabul edilmeyerek taraf olmaktan kaçınılmıştır.

Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme

Kültürel ve doğal mirasın sosyal ve ekonomik şartlarla da yok olması ya da zarar görmesinin veya bu gibi tehditlere maruz kalabileceğinin bilinciyle, bu mirasın ulusal düzeyde korunmasının yanında uluslararası bir sözleşme konusu yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda, UNESCO'nun 17 Ekim–21 Kasım 1972 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen 17. oturumunda 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme' kabul edilmiştir. 14 Nisan 1982 tarihinde ülkemizin bu Sözleşme'ye katılması uygun görülmüş, 20 Nisan 1982 tarih ve 17670 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla birlikte, söz konusu Sözleşme yürürlüğe girmiştir[43].

Söz konusu Sözleşme hükümleriyle, kültürel ve doğal mirasın herhangi bir parçasının bozulmasının veya yok olmasının, bütün dünya milletlerinin mirası için zararlı bir yoksullaşma teşkil ettiği fikri de benimsenmiştir. Bunun yanında, kültürel ve doğal varlıklara ilişkin mevcut uluslararası sözleşme, tavsiye ve kararların hangi halka ait olursa olsun bu eşsiz ve yeri doldurulamaz kültür varlıklarının korunmasının dünyanın bütün halkları için önemini gösterdiği de burada ifade edilmiştir. Bu amaçla, daimi bir temel üzerine ve modern bilimsel yöntemlere uygun olarak, istisnai değerdeki kültürel ve doğal mirasın kolektif korunmasına matuf etkin bir sistemi kuran yeni hükümleri, bir sözleşme biçiminde kabul etmenin zorunlu olduğu da belirtilmiştir.

Sözleşme'ye taraf olan devletlerin, topraklarındaki kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası ve teşhiri amacıyla etkili ve faal önlemlerin alınması sağlamak için, mümkün olduğunca ve her ülkenin kendi koşullarına uygun biçimde çaba sarf edeceği de Sözleşme içinde dile getirilmiştir.

Genel bir kural olarak, gerekli çalışmanın bedelinin yalnız bir bölümünün uluslararası toplum tarafından karşılanacağı, uluslararası yardımdan yararlanan devletin katkısının, kaynaklarının buna elverişli olmaması dışında her program veya projeye ayrılan tüm kaynakların önemli bir kısmını oluşturacağının belirtildiği Sözleşme metni, her nüshası aynı

[43] Karakaş 1997, 195.

derecede geçerli olacak şekilde İngilizce, Arapça, Fransızca, Rusça ve İspanyolca dillerinde hazırlanmış ve imzalanmıştır[44].

Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi

*A*vrupa Konseyi Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesidir. 06 Nisan 1969'da imzaya açılmış, 22 ülke onaylamış, ancak kaçırılan kültür varlıklarının ülkesine iadesini sağlayan hüküm içermediğinden ülkemiz imzalamamıştır.

Düzeltilmiş şekli l6 Ocak 1992 tarihinde tekrar onaya sunulmuş olan Sözleşme'yi ülkemiz, 29 Kasım 1999 tarihinde imzalayarak onaylamıştır.

Arkeolojik mirasın, uygarlıkların geçmişinin tanınması için temel bir öğe olduğunun bilinciyle, bu mirasın büyük yapılanma çalışmalarındaki artıştan olduğu kadar doğal tehlikelerden, yasadışı veya bilimsel nitelikten yoksun kazılardan yahut halkın eksik bilgisinden dolayı ciddi bir şekilde tahrip altında olduğu konusuna bu Sözleşme'yle değinilmiştir.

Ayrıca bu Sözleşme'yle, özellikle arkeolog, şehir plancıları ve inşaatçılar arasında sistemli bir danışma mekanizması oluşturmak suretiyle sitlerin ve çevrelerinin arkeolojik ve bilimsel niteliğinin korunması konusunda görüş birliğine varılmış, tarafların arkeolojik miras ile ilgili konularda deneyim ve uzman değişimi suretiyle karşılıklı teknik ve bilimsel yardımlaşmada bulunmasına da karar verilmiştir.

Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi

Avrupa Konseyi üye devletleri Mimari mirasın korunması ve bu korunmanın yaygınlaştırılması hususunda ortak bir politikanın ana ilkeleri bakımından bir anlaşmaya varılmasının önemini kabul ederek, 3 Ekim 1985 tarihinde Granada'da "Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi"ni imzalamışlardır. Mimari mirasın korunması konusunda önemli bir uluslararası dayanak olan Sözleşme'yi ülkemiz, 13 Nisan 1989 tarihinde kabul etmiş ve söz konusu Sözleşme 20 Nisan 1989 tarih ve 20145 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir[45].

Söz konusu Sözleşme'yle, Sözleşme'ye taraf her bir devletin, mimari mirasın korunması için yasal önlemler almayı, bu önlemler çerçevesinde ve her ülke ve bölgeye has yöntemlere göre anıtların, bina gruplarının ve ören yerlerinin korunmasını taahhüt ettiği

[44] Karakaş 1997, 206.
[45] Karakaş 1997, 208.

belirtilmiştir. Ayrıca her bir taraf devletin, söz konusu varlıkların yasal korunması için gerekli denetim ve yetki işlemleri uygulamayı, tüm korunan varlıkların bozulmasını, hasar görmesini veya yıkılmasını önlemeyi taahhüt ettiğine de burada açıklama getirilmiştir.

Tamamlayıcı tedbir olarak da her bir tarafın, mimari mirasın bulundukları yerlerde, bunların bakımı ve restorasyonu için kamu kuruluşlarınca, ulusal, bölgesel ve yerel yetkiler ve mevcut bütçe olanakları içinde mali destek sağlamayı, gerekirse bu varlıkların korunmasını kolaylaştırmak için parasal önlemlere başvurmayı ve mimari mirasın bakım ve restorasyonu konusunda özel girişimleri teşvik etmeyi taahhüt ettikleri de vurgulanmıştır[46].

Kültür, Eğitim ve Bilim Alanında İşbirliği Anlaşması

Ülkemizden yasadışı yollarla yurtdışına kaçırılan kültürel ve doğal varlıklarımızın alıcı ülkelere ulaştırılmalarında ilk duraklardan biri durumunda olan Bulgaristan ile 4 Aralık 1997 tarihinde "Kültür, Eğitim ve Bilim Alanında İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 19. maddesinde, taşınabilir miras için, tarafların kültürel mirasın yasadışı ithal ve ihracının önlenmesinde, yasal mülkiyet haklarının yeniden tesisinde ve ait olduğu ülkeye iadesinde işbirliği yapacakları hükme bağlanmıştır.

Kültürel Varlıkların Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (1970 UNESCO Sözleşmesi)

UNESCO Genel Konferansı'nın, Paris'te yaptığı XVI. Dönem Toplantısı sonunda 14 Kasım 1970 tarihinde kabul ettiği, "Kültürel Varlıkların Kanunsuz İthal İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme"yi ülkemiz, 21 Nisan 1981 tarihinde onaylayarak taraf olmuştur. Eski eser ithalinin serbestçe yapılmasına izin veren çok az pazar ülke bu Sözleşme'yi imzaladığından, Sözleşme'yi imzalayan kültürel açıdan zengin ülkelerle, Sözleşme'yi imzalamayan pazar ülkeler arasında ikili anlaşmalar yapılması veya acil isteklerde bulunulması neredeyse imkânsız olmaktadır. Bu nedenle yaptırım gücü az olmasına rağmen, "UNESCO Kültürel Varlıkların Ülkelerine İadesi veya Kanunsuz Alıkoyma Durumunda Geri Verilmesini Teşvik Etme Hükümetlerarası Komitesi Toplantıları"na ülkemiz adına Kültür ve Turizm Bakanlığınca da katılım sağlanmakta ve halen yurt dışında bulunan eserlerimizin iadesi gündeme getirilmektedir.

Dinsel nitelikte olsun veya olmasın her devlet tarafından enkoloji, tarih öncesi, tarih, sanat veya bilim için önemli olarak gösterilen değerleri kültür varlığı olarak tanımlayan Sözleşme hükümleriyle, kültür varlıklarının kanunsuz ithal, ihraç ve mülkiyet transferinin,

[46] Bkz. Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Granada, 1985.

ülkelerin bu varlıklarından yoksullaşmalarının başlıca nedenlerinden biri olduğu ve bir uluslararası işbirliğinin bu davranışlardan doğacak tehlikelere karşı korunmada en etkili yollardan biri olduğu fikri benimsenmiştir.

Ayrıca bu Sözleşme'yle, bir taraf devletin, taraf başka bir devlete ait olup da bu Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden sonra, kanunsuz ihraç edilmiş kültür varlıklarının kendi ülkelerinin müzeleri veya benzeri kuruluşları tarafından edinilmesini önlemek için ulusal yasalar çerçevesinde gerekli bütün tedbirleri alması ve konu hakkında diğer taraf devlete bilgi vermesi kararlaştırılmıştır[47].

Kültürel Varlıkların Kaçakçılığının Önlenmesi ve İadesinin Sağlanması Konusunda Karşılıklı Yardım Anlaşması

13 Nisan 1998 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Taşkent'te "Kültürel Varlıkların Kaçakçılığının Önlenmesi ve İadesinin Sağlanması Konusunda Karşılıklı Yardım Anlaşması" imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma 22 Temmuz 1998 tarih ve 23410 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme

Kültür varlıklarının savaşlar sırasında önemli zararlar gördüğü, savaş tekniğindeki gelişmeler sebebiyle de gittikçe artan tahrip tehlikesine maruz kalabileceği fikrinin kabulü ile La Haye'de 14 Mayıs 1954 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) üyesi devletler tarafından imzalanan, "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme" ile "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşmenin Tatbikine Ait Tüzük" ülkemiz tarafından da imzalanmaya uygun görülmüş ve 10 Nisan 1965 tarih ve 11976 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir[48].

Söz konusu Sözleşme ile taraflarca, hangi millete ait olursa olsun, kültür eserlerine karşı ortaya çıkacak tecavüzlerin bütün insanlığın kültür mirasına yönelik olduğu kabul edilmiş, bu tür varlıkların korunmasında alınacak ulusal ve uluslararası tedbirlerin etkili olabilmesi için barış zamanından itibaren teşkilatlandırılması ve bu varlıkların korunması için her türlü çareye başvurulması fikri benimsenmiştir.

Barış zamanından itibaren yürürlüğe girecek olan hükümler dışında bu Sözleşme'nin, ilan edilmiş bir savaş veya taraf devletlerden ikisi veya daha fazlası arasında ortaya çıkacak

[47] Bkz. Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme, Paris, 1970.
[48] Karakaş 1997, 167.

silahlı bir çatışma halinde, savaş hali bunlardan bir veya birkaçı tarafından kabul edilmemiş dahi olsa, tatbik edileceğine de değinilmiştir. Bunun yanında Sözleşme'nin, taraflardan birinin kısmen veya tamamen, silahlı bir direniş olmasa dahi işgali durumunda da tatbik edileceği burada hüküm altına alınmıştır[49].

Uygulamaya yönelik olarak düzenlenen ekteki tüzük ve protokolün de kabul edilerek imzalandığı Sözleşme metni, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusça dillerinde hazırlanmıştır.

Çalınmış ve Kanunsuz Şekilde İhraç Edilmiş Kültürel Varlıkların Geri Verilmesi UNIDROIT Sözleşmesi

1970 UNESCO Sözleşmesi'nin (Kültürel Varlıkların Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme) pratikte uygulanışını kolaylaştırmak ve tamamlamak amacıyla merkezi Roma'da bulunan ve Uluslararası Özel Hukukun Birleştirilmesi Enstitüsü (UNIDROIT) tarafından hazırlanan "Çalınmış ve Kanunsuz Şekilde İhraç Edilmiş Kültürel Varlıkların Geri Verilmesine İlişkin Sözleşme" 7-24 Haziran 1995 tarihinde Roma'da yapılan son Diplomatik Konferans'ta kabul edilmiştir. 1 Temmuz 1998 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme'ye, ülkemiz açısından sakıncalı maddeler bulunduğundan taraf olunmamıştır. Pek çok pazar ülke de UNIDROIT Sözleşmesi'ni imzalamamıştır[50].

Yasadışı Yollarla Dolaşan Kültürel Eserlerin Yakalanması ve İade Edilmesi Konularında Gümrük İşbirliği Anlaşması

Dönemin Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat TÜRKMENBAŞI'nın, 1996 Kasım ayında ülkemizi ziyareti sırasında, Türkmenistan tarafınca tarafımıza sunulan, "Yasadışı Yollarla Dolaşan Kültürel Eserlerin Yakalanması ve İade Edilmesi Konularında Gümrük İşbirliği Anlaşması", 12 Kasım 1998 tarihinde ülkemiz ve Türkmenistan Hükümeti arasında, Aşkabat'ta iki ülkenin Kültür Bakanları tarafından imzalanmıştır.

---

[49] Bkz. Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme, La Haye, 1954.
[50] www.kvmgm.turizm.gov.tr/Belge

4. SUALTI KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASI SÖZLEŞMESİ

4.1. Hazırlık ve İmzalanma Süreci

Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Taslak Sözleşmesi hakkında 3. ve 4. Devlet uzmanları toplantıları, 2000 ve 2001 yıllarında UNESCO Genel Merkezi'nde yapılmıştır. Söz konusu toplantılarda UNESCO üyesi ülkelerin hükümet uzmanları, sualtı kültürel mirasının korunması için önlemler kabul etmekten ve o amaçla bir uluslararası sözleşme hazırlamaktan yana fikirler beyan etmişler ve bu konuda yorumlarda bulunmuşlardır. Bu yönde yapılan görüşmeler sonunda hazırlanan sözleşme taslağında karşılıklı düzeltmeler yapmışlar ve eğer kabul edilirse sualtı kültürel mirasının korunması hakkında ilk çok taraflı metin olacak bir metin tavsiyesinde bulunmuşlardır.

UNESCO Genel Direktörü[51], BM Genel Kurulu elli beşinci oturumunda sualtı kültürel mirasının korunmasının önemini vurgulamak istemiş, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün, bu mirasın korunması sözleşmesine yönelik süren çalışmasını, kayda değer bir çalışma olarak görmüş ve ayrıntılı olarak hazırlanmış belgenin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin ilgili hükümleri ile tam olarak uyumlu olması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanında Genel Direktör, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin sualtı kültürel mirası hakkında, 1978 yılında aldığı bir karar olan, sualtı kültürel mirası hakkında bir uluslararası sözleşmenin ayrıntılı olarak hazırlanmasına ve denizcilik ve nehir mirasına ilişkin Avrupa ve uluslararası seviyede başka belgelerin hazırlanmasına ilişkin Tavsiye 848'i ve 9 Kasım 2000 tarihli Tavsiye 1486'yı vurgulamanın yanında, sualtı kültürel mirası hakkında ülkeler arasında bölgesel işbirliğini de özendirmek istemiştir.

Sualtı kültürel mirasını korumak için uluslararası ve ulusal seviyede uygun kanuni hükümleri kabul etmenin ve yürütmenin önemini tekrar doğrulayarak Genel Direktör, onay için UNESCO Genel Konferansı'nın otuz birinci oturumuna bir nihai metin sunmak üzere bütün UNESCO üyesi ülkelerden ve gözlemci ülkelerden ve BM üyesi devletlerden uzmanları, Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Gözden Geçirilmiş Taslak Sözleşmesi görüşmelerini izlemek için 3. ve 4. devlet uzmanları toplantısına katılmaya davet etmiştir.

Bu davet sonucunda, bazı devletlerin 2000 ve 2001'de yapılan iki toplantının finansmanına yaptıkları cömert katkıları sayesinde, yaklaşık 100 ülkenin hükümetinin atadığı, bütün bölgeleri temsil eden 350'den fazla uzmanın yanında hükümetlerarası ve sivil toplum

[51] İç yapısı bakımından UNESCO, Genel Konferans, Yürütme Konseyi ve Sekreterlik organları olarak teşkilatlanmıştır. Genel Direktör, iki yıllık UNESCO programlarının uygulanması için gerekli bütün teknik çalışmaları yapmakla görevli bulunan Sekreterlik organının başında bulunmaktadır.

kuruluşları temsilcileri görüşmelere katılmış ve bu görüşmeler katılımcılara, fikir birliğine ulaşma olanağı sağlayan bir ilerleme şansı vermiştir.

UNESCO Genel Merkezi'nde 3-7 Temmuz 2000 tarihinde yapılan üçüncü toplantıda katılımcılar ikinci toplantıda yeniden şekillendirildiği gibi Taslak Sözleşme üzerinde çalışmaya devam etmişler ve sualtı kültürel mirasının korunması için bir uluslararası belgenin kabul edilmesinin acil gerekliliğini vurgulamışlardır. Çok verimli görüş alışverişine rağmen, devletlerin taslak üzerinde çalışmak için daha çok zamana ihtiyaçlarının olduğu bilinciyle uzmanlar, kalan konuları çözmek ve Taslak Sözleşme'nin nihai metnini hazırlamak amacıyla Genel Direktör'ü 2001'in ilk altı ayı içinde başka bir devlet uzmanları toplantısı düzenlemeye davet etmişlerdir. Çeşitli delegeler ve devletler de görüş alışverişinde ve uzlaşma bulmanın olası yollarını ortaya koymada etkin rol oynamışlardır. Örneğin Yunanistan, bazı delegeleri 26–27 Ocak 2001 tarihinde Atina'da yapılacak bir toplantıya davet etmiş, İtalya Daimi Delegasyonu 2-3 Şubat'ta Paris'te bir toplantı düzenlemiş ve Birleşik Krallık Hükümeti 26 Ocak 2001'de 'donanması olan büyük devletler' grubuyla gerçekleştirilen bir toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Toplantılara başkanlık eden Danimarka temsilcisi, çalışmaları kolaylaştırmak için, dördüncü Devlet uzmanları toplantısında katılımcılara bir kararlaştırılmış metne varmada yardımcı olabilecek ve belirtilen bütün görüşleri uzlaştırmaya çalışan, bir gayri resmi görüşme metni de hazırlamıştır. Toplantı sekreteryası, katılımcılara bilgi ve kullanım için 1999 yılında hazırlanmış Taslak Sözleşme'nin orijinal taslağını, toplantı başkanı tarafından teklif edilen metni ve 1999 yılından beri uzmanlar tarafından incelenen ve formüle edilen birçok düzeltme, yorum ve gözlemleri derleyen birleştirilmiş dokümanları da sağlamıştır.

Üçüncü toplantı kararına uyarak Genel Direktör, bütün UNESCO üyesi ülkeleri ve daimi gözlemcileri, Birleşmiş Milletler Okyanus İşleri ve Deniz Hukuku Bölümü ile Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) temsilcilerini, Uluslararası Hukuk Derneği (ILA), Dünya Sualtı Federasyonu (CMAS), Kültürel Eserlerin Korunması ve Restorasyonu Uluslararası Araştırma Merkezi (ICCROM), Dünya Müzeler Konseyi (ICOM) ve Uluslararası Anıtlar ve Sit Alanları Konseyi (ICOMOS) gibi hükümetlerarası ve sivil toplum kuruluşlarını UNESCO Genel Merkezi'nde 26 Mart–6 Nisan 2001'de yapılan dördüncü toplantıya temsilci göndermeye davet etmiştir. Taslak sözleşme üzerinde anlaşmaya varmak için temsilciler özellikle, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) gibi, mevcut uluslararası hukuka değinen farklı endişeleri irdelemek zorunda kalmışlardır.

Yaklaşık 50 yeni çalışma tablosunun ortaya konduğu iki haftalık müzakereler sonucunda, birçok konuda, özellikle sualtı kültürel mirasının in situ[52] korunmasına verilecek öncelikle ilgili görüş birliğine varılmıştır. Buna ilaveten, Devletlerarası işbirliği ve bilgi paylaşımı prensipleri üzerinde, kurtarma ve arama hukuku üzerinde, sualtı kültürel mirasının değeri ve yararına ilişkin kamu bilinci uyandırmak gerekliliği üzerinde ve Taslak Sözleşme'nin sualtı kültürel mirasına yönelik etkinliklere ilişkin, sualtı kültürel mirasının korunması ve yönetimi hakkındaki ICOMOS 1996 Sofya Tüzüğü'nden esinlenen ek taslak hükümleri üzerinde de görüş birliğine varılmıştır. Bununla birlikte, kıta sahanlığında yürütülen sualtı kültürel mirasının korunması çalışmaları ve devlet gemileri ve uçaklarına ilişkin hükümlerin ele alınması gibi önemli konular hakkında ek görüşmeler gerekeceği de ifade edilmiştir. Genel Direktör bu nedenle, Genel Konferans'ın otuz birinci oturumuna sunmak üzere bir nihai metin oluşturmayı isteyerek, bu konular hakkında ek çalışma yapmak üzere dördüncü toplantının ertelenmesine ve ikinci bir oturumun yapılmasına karar vermiştir.

İkinci oturum yapılmadan önce, bazı hükümet uzmanları arasında gayri resmi ek görüşmeler de yapılmıştır. Kıta sahanlığı konusunda toplantı başkanı tarafından, yapılan değerlendirmelerin yer aldığı bir 'gayri resmi tutum belgesi' oluşturulmuştur. Önceki gayri resmi toplantılarda olduğu gibi, rapor hazırlanmamış ve bu görüşmeler sadece araştırma niteliğinde olduğu için her uzman kendi devletinin konumunu saklı tutmuştur. Toplantı başkanı ayrıca, kıta sahanlığı hakkında yapılan gayri resmi en son toplantıdan sonra katılımcılara, bilgi ve değerlendirmeleri için gayri resmi görüşmelerin bazı yeni eklenmiş değerlendirmelerini de yansıtan 'Mayıs Belgesi' adı altında bir gayri resmi tutum belgesi dağıtmıştır.

Dördüncü toplantının ikinci oturumu, 300 kadar katılımcının iştirakiyle 2-7 Temmuz 2001 tarihinde yapılmıştır. Görüşmeler, daha önce yapılan görüşmeler sırasında değerlendirilen metinler yanında, birleştirilmiş dokümana ve toplantı sırasında uzmanlar tarafından ileri sürülen yazılı ek önerilere dayanmıştır. Gayri resmi görüşmeler sırasında oluşturulan bazı gayri resmi tutum belgelerine de atıfta bulunulmuştur. Bu önerilerin bazıları gayri resmi çalışma grupları toplantısında ve ayrıca genel kurulda da görüşülmüştür. Bütün bunlar yanında hükümet uzmanları, kıta sahanlığındaki sualtı kültürel mirasının korunması ve devlet gemileri ile uçaklarına ilişkin hükümlerin, Sözleşme taslağına dâhil edilmesi konuları

[52] Yerinde, sabit olan anlamındadır. Eski, orijinal konumunda ele geçen buluntular için kullanılan bir terimdir. Bkz. Saltuk 1990, 72.

ile manevi öneme sahip sit alanlarının ve şehitliklerin korunması gibi bazı diğer hassas konular hakkında da görüşmek ve karar vermek durumunda kalmışlardır.

Yoğun ve olumlu geçen bir haftalık görüşmeler sırasında kalan maddelerin büyük çoğunluğu ilk okumada teker teker kabul edilmiş, ancak bazı maddeler üzerinde görüş birliği sağlanamamıştır. Ayrıca, Sözleşme'ye sualtı kültürel mirası tanımı kapsamına girebilecek devlet gemileri hakkında ayrı bir madde konulmamasına, fakat diğer ilgili maddelerdeki konularla ilgilenilmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte, bu hükümlerin tamamen iptali önerilerinin yanında, yeni taslak hazırlanmasından ve uzlaştırıcı çözüm olarak sunulan birçok metinden söz edilmiş, devlet gemileri konusunda Taslak Sözleşme'deki bazı maddeler hususundaki çekincelere, toplantı raporunda yer verilmesi de talep edilmiştir.

Taslak Hazırlama Komitesi, bazı maddeler hariç olmak üzere bütün maddelerin metnini hazırlamış ve onaylamıştır. Bütün maddelerin kesin olarak yerleştirilmesi de bu aşamada sonuçlandırılmamıştır. Görüşmelerin beklenenden uzun sürmesiyle, sekretarya bu maddeleri, kesin olarak kabul edilen metinlerinin çevirilerinin sağlanması, kontrolü, değerlendirilmesi ve ikinci kez okunması amacıyla genel kurula iadesi için Taslak Hazırlama Komitesi'ne iletmiştir. Bu sırada toplantı başkanı, toplantı metninin maddelerini ilk okumaya dayanarak bir bütün olarak kabul edilip edilemeyeceğini sormuştur. Katılımcıların bu uygulamayı kabul etmeleri sonucunda, metinler üzerinde görüş birliğine varmak için çalışmalara başlanmış, yapılan oylama sonucunda taslak metin, 49 lehte, 4 aleyhte ve 8 eksik oyla Taslak Hazırlama Komitesi'nde kabul edilmiştir.

Toplantı başkanı, Sözleşme'ye resmi açıdan son şeklini vermek için yapılan çalışmaların ardından, UNESCO içinde bulunan Coğrafi Grup Başkanları'nın Taslak Hazırlama Komitesi'nin sorduğu sorulardan haberdar edilmelerini önermiştir. Bütün maddelerin bir geçici metni 17 Temmuz 2001 tarihinde Sekretarya tarafından sadece bilgi amacıyla bütün katılımcılara dağıtılmış, bir karar almanın kolay olmayabileceğini belirtilmiş, bununla birlikte, Taslak Hazırlama Komitesi'nin dikkatine sunulan resmi konular hakkında bazı yararlı yorumlar da yapılmıştır.

Taslak Sözleşme metni, UNESCO üyesi devletlere Genel Direktör, dördüncü toplantı başkanı ve Taslak Hazırlama Komitesi Eşbaşkanı tarafından önerilmiş, toplantılara katılan devletlere, taslağın bir UNESCO Sözleşmesi olarak kabul edilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuş ve Sözleşme'nin hemen yürürlüğe girmesi için taraf olabilecek bütün devletlerin ve ülkelerin bir an önce onama, kabul, tasvip veya katılmaları teşvik edilmiştir.

4.2. Sözleşme Metni

Paris'te 15 Ekim–3 Kasım 2001 tarihleri arasında otuz birinci oturumunda toplanan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Genel Konferans'ı;

Sualtı kültürel mirasının insanlığın kültür mirasının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve özellikle halkların, milletlerin tarihinde ve ortak miraslarına ilişkin birbirleriyle olan ilişkilerinde çok önemli bir eleman olduğunu kabul ederek,

Sualtı kültürel mirasını korumanın ve saklamanın önemini ve bu nedenle bu sorumluluğun bütün devletlere ait olduğunu fark ederek,

Sualtı kültürel mirasına halkın büyüyen ilgisini ve halkın beğenisini kaydederek,

Sualtı kültürel mirasının korunması ve saklanmasında araştırma, bilgi ve eğitimin önemine inanarak,

Kamunun, in situ sualtı kültürel mirası üzerinde eğitim ve eğlence imkânlarından yararlanma hakkına ve milli eğitimin bu mirasın bilincine, beğenisine ve korunmasına katkısının değerine inanarak,

Sualtı kültürel mirasının kendisine yönelik yetkisiz etkinlikler tarafından tehdit edildiğinin ve böyle etkinlikleri önlemek için daha güçlü önlemlerin gerekliliğinin farkında olarak,

Sualtı kültürel mirasını tesadüfen etkileyebilecek yasal etkinliklerin onun üzerindeki olası olumsuz etkisini uygun şekilde karşılama gerekliliğinin bilincinde olarak,

Sualtı kültürel mirası üzerinde artan ticari istismar ve özellikle sualtı kültürel mirasının satışını, devralınmasını ve mübadelesini hedefleyen belli etkinliklerle derinden endişelenerek,

Sualtı kültürel mirasının keşfini ve erişimini geliştiren ileri teknolojinin kullanılırlığının farkında olarak,

Sualtı kültürel mirasının korunması için devletler, uluslararası kuruluşlar, bilimsel kurumlar, profesyonel kuruluşlar, arkeologlar, dalgıçlar, diğer ilgili taraflar ve kamu arasında genel olarak işbirliğinin zorunlu olduğuna inanarak,

Sualtı kültürel mirasının araştırma, kazı ve korunmasında bir örnek yönetim kriteri gerekliliğini belirten özel bilimsel yöntemlerin kullanılırlığı ile uygulanmasını ve uygun teknikler ile teçhizatın kullanılmasını ve bunun yanında yüksek derecede mesleki uzmanlaşma gerektirdiğini göz önünde tutarak,

Sualtı kültürel mirasının korunması ve saklanmasına ilişkin tüzükleri, 14 Kasım 1970 tarihli Kültür Varlıklarının Yasadışı İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili UNESCO Sözleşmesi, 16 Kasım 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair UNESCO Sözleşmesi, 10 Aralık 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi de dâhil olmak üzere, uluslararası hukuka ve uygulamaya uygun olarak derlemek ve sürekli olarak geliştirmek gereksinimini fark ederek,

Sualtı kültürel mirasının in situ korunması, bilimsel koruma amaçları veya gerekliyse dikkatli kurtarılması için önlemlerin etkinliğini uluslararası, bölgesel ve ulusal seviyelerde geliştirmeye bağlı olarak ve bu sorunun bir uluslararası sözleşme konusu yapılmasına karar vermiş olarak taslak metni kabul etmiştir.

Sözleşme'nin ilk maddesi, bu uluslararası düzenlemenin amaçları doğrultusunda sualtı kültür mirası terimini tanımlamaktadır. Bu tanım çerçevesinde "Sualtı Kültürel Mirası", kültürel, tarihi veya arkeolojik öneme sahip, en az 100 yıldır belirli aralıklarla veya sürekli, kısmen veya tamamen sualtında olan, insan varlığının bütün izlerini taşıyan, arkeolojik ve doğal çevreleriyle beraber sit alanları, yapılar, binalar, eserler ve insan kalıntıları, gemiler, uçaklar, diğer araçlar veya onların herhangi bir parçası, kargoları veya diğer içerikleri ile prehistorik karakterdeki objeler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamayla beraber, deniz yatağına yerleştirilmiş veya halen kullanılan boru hatları ve kablolar ile bunlar dışındaki tesislerin sualtı kültürel mirası olarak değerlendirilmeyecekleri de kabul edilmiştir.

Sözleşme metninde geçen terimlerin tanımlamalarının yapıldığı birinci madde devamında, "Taraf Devletler", bu Sözleşme ile bağlanmayı kabul eden devletler ve bu Sözleşme'nin yürürlükte olacağı devletler olarak tanımlanmış ve Sözleşme'nin sadece taraf devletler nezdinde yürürlükte olacağına değinilmiştir. "Genel Direktör" teriminin, UNESCO Genel Direktörü olarak açıklandığı maddede "Alan" terimi, deniz yatağı ve okyanus tabanı veya bu alanlardaki toprak altı olarak bilinen ve bundan dolayı milli yargı yetkisi sınırlarının ötesinde kalan alan anlamında kullanılmıştır. "Sualtı Kültürel Mirasına Yönelik Etkinlikler" ifadesi ise, başlıca hedefi sualtı kültürel mirası olan ve doğrudan veya dolaylı olarak, sualtı kültürel mirasını fiziksel olarak ihlal edebilecek veya başka türlü zararlar verebilecek etkinlikler olarak açıklanmıştır.

"Sualtı Kültürel Mirasını Tesadüfen Etkileyen Etkinlikler" ifadesinin, başlıca hedefleri veya hedeflerinden biri, sualtı kültürel mirası olmamasına rağmen, sualtı kültürel mirasını fiziksel olarak ihlal edebilecek veya başka türlü zararlar verebilecek etkinlikler olarak

açıklandığı madde içeriğinde, "Devlet Gemileri ve Uçakları" ifadesi de, bir devlet mülkiyetinde olan veya işletilen ve batma anında resmi olup ticari olmayan amaçlarla kullanılan, böyle tanımlanan ve sualtı kültürel mirası tanımı kapsamında kalan savaş gemileri, diğer gemiler veya uçaklar olarak açıklanmıştır.

Amaç ve prensipler konularının düzenlendiği 2. maddede, Sözleşme'nin sualtı kültürel mirasının korunmasını sağlamayı ve sağlamlaştırmayı amaçladığı belirtilmiş, taraf devletlerin sualtı kültürel mirasının korunmasında işbirliği yapacaklarına ve bu Sözleşme hükümlerine uygun olarak, insanlık yararına sualtı kültürel mirasını koruyacaklarına değinilmiştir. Ayrıca, taraf devletlerin, ayrı ayrı veya ortak olarak, bu Sözleşme ve sualtı kültürel mirasını korumak için gerekli uluslararası hukuka uygun olarak ve emirlerinde olan en iyi araçlarla ve imkânları ölçüsünde bütün uygun önlemleri alacakları da bu maddeyle hükme bağlanmıştır.

Sualtı kültürel mirasının in situ korunmasının, bu mirasa yönelik herhangi bir etkinliğe izin vermeden veya girişmeden önce ilk seçenek olarak ele alınacağının belirtildiği paragrafta, kurtarılan sualtı kültürel mirasının, uzun vadeli korunmasını sağlayacak tarzda depolanması ve yönetilmesine de değinilmiş, sualtı kültürel mirasının ticari olarak istismar edilmeyeceği fikri de benimsenmiştir.

Ayrıca, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi de dâhil olmak üzere, uluslararası hukuka ve ulusal eylemlere uygun olarak, bu Sözleşme'deki hiçbir ifadenin, egemenlik dokunulmazlığına veya herhangi bir devletin gemileri ve uçaklarına ilişkin haklarına ait uluslararası hukuk ve ulusal uygulama hükümlerini değiştirmesinin de söz konusu olmadığı açıkça ifade edilmiş, taraf devletlerin, karasuları içinde yer alan bütün insan kalıntılarına uygun şekilde saygı gösterilmesini sağlayacakları da belirtilmiştir.

Kamu bilinci, beğenisi ve korumasını sağlamak için sualtı kültürel mirasının in situ gözlemlenmesi veya belgelenmesi kapsamında, bu tür girişimlerin koruma ve yönetim uygulamalarına ters düşmeyecek şekilde teşvik edilmesi fikri benimsenmiş, bu Sözleşme'ye dayanarak gerçekleştirilen hiçbir eylem veya etkinliğin, milli egemenlik veya yargı yetkisi üzerinde bir iddia talebi, çatışması, itirazı için neden oluşturmayacağı konusu da karar altına alınmıştır.

Bu Sözleşme ile Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi arasındaki ilişkinin değerlendirildiği 3. maddede, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi de dâhil olmak üzere, uluslararası hukuk hükümlerinin, devletlerin haklarına, yargı yetkisine ve görevlerine zarar vermeyeceği belirtilmiş, Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin,

uluslararası hukuka uygun bir kapsamda ve tarzda yorumlanacağı ve uygulanacağı taahhüt edilmiştir.

Sözleşme'nin kurtarma ve arama hukukuyla ilgisinin düzenlendiği 4. maddesinde, yetkili makamlarca izin verilmedikçe, Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'ne uygun olmadıkça ve sualtı kültürel mirasının ne şekilde olursa olsun kurtarılması konusunda, koruma şartlarının azami ölçüde sağlanmaması durumunda, sualtı kültürel mirasına ilişkin hiç bir etkinliğin, kurtarma ve arama hukukuna tabi olmayacağı fikri benimsenmiştir.

Sözleşme'nin 5. maddesinde, her bir taraf devletin, sualtı kültürel mirasını tesadüfen etkileyen kendi yargı yetkisi kapsamındaki etkinliklerden doğabilecek olumsuz etkileri önlemek veya hafifletmek için emirlerinde olan en iyi kullanılabilir araçları kullanacaklarına değinilmiştir.

İkili, bölgesel veya diğer çok taraflı anlaşmalar konusunun işlendiği söz konusu Sözleşme'nin 6. maddesinde, taraf devletlerin sualtı kültürel mirasının korunması için ikili, bölgesel veya diğer çok taraflı anlaşmaları imzalamaya veya mevcut anlaşmaları geliştirmeye teşvik edildiklerinden bahsedilmektedir. Buna ilaveten, bütün bu anlaşmaların Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin hükümlerine tamamen uygun olması ve Sözleşme'nin evrensel karakterini bozmayacak nitelikte düzenlenmelerle, taraf devletlerin bu mirasın daha iyi korunmasını sağlayacak kural ve nizamnameleri kabul edebileceklerine de değinilmiştir. Ayrıca, bu tür ikili, bölgesel veya diğer çok taraflı anlaşmaları imzalayan tarafların, ilgili sualtı kültürel mirası ile doğrudan veya özellikle kültürel, tarihi ya da arkeolojik bağlantılı devletleri de böyle anlaşmalara katılmaya davet edebilecekleri vurgulanmıştır. Bununla birlikte, taraf devletlerin, bu Sözleşme'nin kabul edilmesinden önce imzaladıkları ve Sözleşme'nin amaçlarına uygun olan diğer ikili, bölgesel veya diğer çok taraflı anlaşmalardan doğan batık gemilerin korunmasına ilişkin hak ve yükümlüklerinin değişmeyeceği de ifade edilmiştir.

Sözleşme'nin 7. maddesinde, iç sulardaki, takımada ve karasularındaki sualtı kültürel mirası hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre, taraf devletlerin egemenliklerini kullanırken, kendi iç sularındaki, takımada sularındaki ve karasularındaki sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlikleri düzenleme ve yetki verme hakkına sahip oldukları kabul edilmiştir.

Önemli bir ayrıntı olarak, taraf devletlerin, kendi takımada sularında ve karasularında, egemenliklerini kullanırken, devletler arasındaki genel uygulamayı göz önünde bulundurarak,

işbirliği amacıyla Bayrak Devleti'ni[53] veya bu tanım içinde kalan devlet gemileri ve uçakları konusunda doğrudan, özellikle kültürel, tarihi veya arkeolojik bağlantılı diğer devletleri bu Sözleşme'den haberdar edecekleri de hükme bağlanmıştır.

Sözleşme'nin önemli konularından birini düzenleyen 8. maddesinde, bitişik bölgedeki sualtı kültürel mirası hakkında hükümler getirilmiştir. İleride ayrıntılı olarak atıfta bulunulacak olan Sözleşme'nin bu maddesinde, 9.ve 10. maddelere zarar vermeksizin ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin[54] 303. maddesi 2. paragrafına uygun olarak taraf devletlerin, kendi bitişik bölgelerindeki sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlikleri düzenleme ve yetki verme hakkına sahip oldukları, bu tür eylemler sırasında ileride değinilecek olan Tüzük[55] hükümlerinin uygulanmasını isteyebilecekleri ifade edilmiştir.

Münhasır ekonomik bölgede ve kıta sahanlığında haber verme ve bildirme konusu Sözleşme'nin 9. maddesiyle düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, bütün taraf devletlerin, bu Sözleşme'ye uygun olarak münhasır ekonomik bölgedeki ve kıta sahanlığındaki sualtı kültürel mirasını koruma sorumluluğuna sahip oldukları kabul edilmiştir. Bundan dolayı, taraf devletin, vatandaşı veya bayrağı altındaki bir gemi tarafından, kendi münhasır ekonomik bölgesi içinde veya kıta sahanlığında yer alan, sualtı kültürel mirasının tespit edilmesi durumunda ve bu mirasa yönelik etkinlikler konusunda, vatandaştan veya geminin sahibinden bu tespiti veya etkinliği kendisine bildirmesini isteyeceği kararlaştırılmıştır. Aynı durumun diğer bir taraf devletin münhasır ekonomik bölgesinde veya kıta sahanlığında ortaya çıkması durumunda ise, taraf devletlerin, vatandaştan veya geminin sahibinden, durumu kendilerine ve diğer taraf devletlere bildirmesini isteyeceği ya da kendisine bildirim yapılan taraf devletin, tespite ilişkin rapor ve belgeleri diğer taraf devletlere hızlı ve etkin bir şekilde iletilmesini sağlayacağı ifade edilmiştir.

Sözleşme'nin 10. maddesinde, münhasır ekonomik bölgede veya kıta sahanlığında bulunan sualtı kültürel mirasının korunması konusundaki hükümler belirlenmiştir. Buna göre, münhasır ekonomik bölgede veya kıta sahanlığında yer alan sualtı kültürel mirasına yönelik hiçbir etkinliğe, bu madde hükümlerine uygun olmadıkça izin verilmeyeceği, münhasır ekonomik bölgesinde veya kıta sahanlığında sualtı kültürel mirası yer alan bir taraf devletin, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi de dâhil olmak üzere, uluslararası hukukta öngörüldüğü gibi egemenlik haklarına veya yargı yetkisine müdahaleyi önlemek için bu

[53] Batığın ya da benzer sualtı kültürel mirasının ait olduğu devlet veya bir başka ifade ile menşe ülke anlamında kullanılmıştır.
[54] Kısa adı UNCLOS olan bu sözleşmeye Ülkemiz taraf değildir.
[55] Sualtı Kültürel Mirasına Yönelik Etkinliklere İlişkin Tüzük

mirasa yönelik herhangi bir etkinliği yasaklama veya izin verme hakkına sahip olacağı hükmü getirilmiştir.

Buna ilaveten, bir taraf devletin münhasır ekonomik bölgesinde veya kıta sahanlığında bir sualtı kültürel mirası tespit edildiğinde veya sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlik amaçlandığında, bu taraf devletin uygun koruma yöntemleri konusunda diğer taraf devletlere danışacağı veya bu yönde koordinatör devlet görevini üstleneceği ya da başka bir koordinatör devlet tayin edilebileceği de vurgulanmıştır. Koordinatör devletin, talan dâhil olmak üzere, sualtı kültürel mirasına yönelik tehlikeyi önlemek için uluslararası hukuka uygun olarak, sualtı kültürel mirasını korumak amacıyla taraf devletlerin hak ve görevlerine zarar vermeksizin bütün uygulanabilir önlemleri alacağı da burada dile getirilmiştir. Sualtı kültürel mirasına yönelik insan etkinliklerinden veya diğer herhangi bir nedenden doğan tehlikeyi önlemek için koordinatör devletin diğer taraf devletlerden yardım isteyebileceğine de bu maddeyle olanak sağlanmıştır. Bu kapsamda, sualtı kültürel mirasının korunması konusundaki müzakerelerin koordinasyonunda, korumaya dönük önlemler alınmasında, ön araştırma yürütülmesinde veya bu konuda yetki verilmesi hususunda koordinatör devletin, kendi çıkarına değil, bütün olarak taraf devletler adına hareket edeceği de kabul edilmiştir. Ayrıca, bu tür bir etkinliğin, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi de dâhil olmak üzere, uluslararası hukukta öngörülmemiş herhangi bir rüçhan veya yetki hakları iddiası için temel oluşturmayacağı önemli bir ayrıntı olarak kabul görmüştür. Bu noktada ilave bir paragraf olarak, Bayrak Devleti'nin kabulü ve koordinatör devletin işbirliği olmaksızın devlet gemileri ve uçaklarına yönelik hiçbir etkinliğin yürütülmeyeceği de hüküm altına alınmıştır.

Deniz yatağı ve okyanus tabanı veya bu alanlardaki toprak altı olarak bilinen ve bundan dolayı milli yargı yetkisi sınırlarının ötesinde kalan ve "Alan" olarak adlandırılan yerlerde haber verme ve bildirme konusu ise Sözleşme'nin 11. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, taraf devletlerin, bu Sözleşme'ye ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 149. maddesine uygun olarak, "Alan" adı altında tanımlanan yerlerde sualtı kültürel mirasını koruma sorumluluğuna sahip oldukları belirtilmiştir.

Dolayısıyla, bir taraf devletin, vatandaşı veya bayrağı altındaki bir gemi tarafından, "Alan"da yer alan sualtı kültürel mirasının tespit edilmesi veya sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlikler konusunda, vatandaş veya geminin sahibinden kendisini bilgilendirmesini isteyeceği ortaya konulmuştur. Taraf devletlerin tespit edilen bu sualtı kültürel mirasından haberdar edilmeleri konusunda Genel Direktör'ü görevlendiren bu maddede, kültürel, tarihi veya arkeolojik kökenli devletlerin rüçhan hakkına saygı gösterileceği de ifade edilmiştir.

12. maddede Alan'daki sualtı kültürel mirasının korunması hususuna değinilmiş, "Alan"da yer alan sualtı kültürel mirasına yönelik hiçbir etkinliğe, bu madde hükümlerine uygun olmadıkça izin verilmeyeceği vurgulanmıştır. Genel Direktör'ün "Alan"da yer alan sualtı kültürel mirasının korunması için uygun yöntemler konusunda bütün taraf devletlere danışabileceği ve "Koordinatör Devlet" uygulaması ile beraber, Uluslararası Deniz Yatakları Otoritesi'ni de konu hakkında görüşmelere davet edebileceği de burada belirtilen hususlar arasındadır.

Buna ilaveten, "Alan"da bulunan sualtı kültürel mirası konusunda yürütülecek müzakerelerin koordinasyonunda, önlemlerin alınmasında ve ön araştırma yapılmasında koordinatör devletin, insanlık menfaatine taraf devletler adına hareket edeceği, bu süreçte kültürel, tarihi ve arkeolojik bağlantılı devletlerin rüçhan hakkına saygı gösterileceği kabul edilmiş, hiçbir taraf devletin, Bayrak Devleti'nin izni olmadan sözü edilen yerdeki devlet gemileri ve uçaklarına yönelik etkinliklere girişmeyeceği veya izin vermeyeceği kararlaştırılmıştır.

Egemenlik dokunulmazlığı konusunun değerlendirildiği 13. madde içeriğinde ise, egemenlik dokunulmazlığına sahip, ticari olmayan amaçlarla işletilen ve sualtı kültürel mirasına yönelik etkinliklerle uğraşmayan savaş gemileri, diğer devlet gemileri veya askeri uçakların sualtı kültürel mirasını bildirmekle yükümlü olmayacakları hükmü ifade edilmiştir.

Önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilebilecek nitelikte olan 14. madde kapsamında, sualtı kültürel mirasının taraf devlet topraklarına girişinin kontrolü, ticaret ve mülkiyet konuları açıklanmış, yasadışı ihraç edilmiş veya ele geçirilmiş sualtı kültürel mirasının taraf devletlerin topraklarına girişi, ticareti ve mülkiyetinin önleneceği belirtilmiştir.

Taraf devletlerin yargı yetkisi dâhilindeki alanlarının kullanılmaması konusunun açıklandığı15. maddede, bu Sözleşme hükümlerine aykırı olan etkinliklerde, taraf devletlerin münhasır yargı yetkileri ve kontrolleri altındaki, yapay adalarının, tesislerinin ve liman yapılarının kullanılmasına engel olmak için önlemler alacaklarına değinilmiştir.

Sözleşme'nin 16. maddesinde ise vatandaşlara ve gemilere ilişkin uygulamalardan bahsedilmiş, vatandaş veya kendi bayrakları altındaki gemilerin bu Sözleşme hükümlerine aykırı şekilde sualtı kültürel mirasına yönelik etkinliklerine taraf devletlerin izin vermeyeceğine işaret edilmiştir.

Aykırı uygulamalar nedeniyle uygulanacak yaptırımlar konusunda 17. madde hükümleri kabul edilmiştir. Buna göre, her bir taraf devletin, bu Sözleşme'yi uygulamak için

aldığı önlemlerin ihlalinde yaptırımlar uygulayacağı, bu yaptırımların faillerin cesaretini kıracak sertlikte ve failleri bu tür etkinliklerden sağladıkları faydadan mahrum edecek nitelikte olacağı görüşü benimsenmiştir.

Sualtı kültürel mirasının müsaderesi ve tasarrufu konusunda taraf devletlerin bu Sözleşme'ye uygun olmayan şekilde ele geçirilmiş olan sualtı kültürel mirasının kendi topraklarında müsaderesini sağlayan önlemler alacağı Sözleşme'nin 18. maddesinde karara bağlanmıştır. Buradan devamla, taraf devletlerin Sözleşme hükmünde müsadere ettikleri sualtı kültürel mirasını tescil ederek koruyacakları da belirtilmiş, bu müsaderelerin Genel Direktör'e ve kültürel, tarihi veya arkeolojik bağlantılı devletlere bildirilmesi de istenmiştir. Ayrıca, bu tür bir müsadere gerçekleştiren taraf devletin, konservasyon ve araştırma, dağılmış bir koleksiyonun toplanması, kamu erişimi, sergi ve eğitim gibi konularda kültürel, tarihi veya arkeolojik bağlantılı devletin çıkarlarını dikkate alacağı da usul olarak belirlenmiştir.

Taraf devletlerin bu Sözleşme hükmünde sualtı kültürel mirasının korunmasında ve yönetiminde, araştırmasında, kazısında, dokümantasyonunda, konservasyonunda, incelemesinde ve sunumunda işbirliği yapacakları da 19. maddeyle düzenlenmiştir. Bunun yanında, taraf devletler, bu Sözleşme'nin amaçlarıyla uygun olarak, diğer taraf devletler ile keşif, mirasın yeri, uluslararası hukuk, uygun bilimsel yöntem ve teknoloji ile kanuni düzenlemeler ihlal ederek kazılmış veya ele geçirilmiş miras dâhil olmak üzere, sualtı kültürel mirasına ilişkin bilgi paylaşmayı da üstlenmektedirler. Taraf devletler veya UNESCO arasında paylaşılan sualtı kültürel mirasının keşfi veya yerine ilişkin bilginin açıklanması durumunda, sualtı kültürel mirasının korunmasını tehlikeye atabilecek bir durumun ortaya çıkabileceği ihtimali de düşünülerek, bu tür bilgilerin gizli tutulması ve taraf devletlerin yetkili makamlarınca saklanmasının uygun alacağı da burada ifade edilmiştir.

Kamu bilinci konusunun değerlendirildiği 20. maddede, taraf devletlerin sualtı kültürel mirasının değeri ve önemi konusunda kamu bilinci oluşturmak için önlemler alacağına değinilmiş, 21. maddede ise, taraf devletlerin sualtı arkeolojisi eğitiminde, sualtı kültürel mirasının korunması tekniklerinin sağlanması ve teknoloji transferinde işbirliği yapacakları kabul edilmiştir.

Sözleşme'nin doğru yürütülebilmesi için araştırma ve eğitimin yanında bir sualtı kültürel mirası envanteri kurulması, bakımı, güncelleştirilmesi, korunması, konservasyonu, sunumu ve yönetiminin sağlanması için taraf devletlerce yetkili makamların oluşturulacağı da 22. madde hükmü içerisinde açıklanmıştır.

Bu Sözleşme'nin yürürlüğe girişinden itibaren, bir yıl içinde 1, ondan sonra her iki yılda en az 1 kere Genel Direktör tarafından taraf devletler arasında toplantılar yapılacağı ve bu toplantılarda, taraf devletlerin, görev ve sorumluluklar ile usuller hakkında kararlar alacakları konusuna 23. maddeyle açıklama getirilmiştir. Tarafsız coğrafi dağılım prensibi ve cinsiyet dağılımına gerekli saygının gösterileceğinin toplantılarda, "Bilimsel ve Teknik Danışma Kurulu"nun da oluşturulabileceği ifade edilmiştir.

24. maddesiyle Genel Direktör'ün Sözleşme'ye ait sekretarya işlerinden sorumlu olduğunun belirtildiği Sözleşme'nin 25. maddesinde ise, taraflar arasındaki ihtilafların barışçıl çözümü konusuna açıklamalar getirilmiştir. Buna göre, bu Sözleşme'nin yorumu veya uygulanmasına ilişkin iki veya daha fazla taraf devlet arasındaki ihtilafın, iyi niyetli müzakerelere veya tarafların kendi seçecekleri diğer barışçıl çözüm yollarına tabi olacağı belirtilmiş, makul süreler içinde çözülemeyen ihtilafların UNESCO'ya sunulabileceği fikri kabul görmüştür. İhtilafların müzakereler veya arabuluculukla çözümlenememesi durumunda ise Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 15. bölümündeki 287. madde hükümlerinin uygulanacağına da vurgu yapılmıştır. Ayrıca, bu Sözleşme'ye taraf olup da Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmayan bir devletin, ihtilafların çözümü için 287. maddede belirtilen yollardan birini seçmekte özgür olacağı da ifade edilmiştir.

Sözleşme'nin 26.maddesinde, Sözleşme hükümlerinin UNESCO üyesi devletler için onama (ratification), kabul (acceptance), tasvip (approval) veya katılma (accession) süreçlerinden oluşacağı belirtilmiştir. Buna göre, Sözleşme'nin UNESCO'ya üye olmayan fakat BM veya BM sistemi içerisinde bir uzman kuruluşa veya Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na üye olan devletler ile Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne taraf devletler ve UNESCO Genel Konferansı tarafından bu Sözleşme'ye katılmaya davet edilen herhangi bir diğer devlet tarafından katılıma açık olduğu onaylanmıştır. Ayrıca, tam iç özerklikten yararlanan, BM tarafından bu sıfatla tanınmış fakat tam bağımsızlık kazanamamış ve bu konular hakkında anlaşmalar yapma yetkisi de dâhil olmak üzere bu konular üzerinde yetkisi olan ülkeler tarafından da katılıma açık olacağı hüküm altına alınmıştır.

Sözleşme'nin, 26. maddede belirtilen süreçlere bağlı belgelerin kabul edilerek Genel Direktör'e tevdi edilmesinden 3 ay sonra yürürlüğe gireceği 27. madde ile belirlenmiştir. Bunun yanında herhangi bir devlet veya ülkenin, Sözleşme ekindeki Tüzük hükümlerini, deniz niteliğinde olmayan kendi iç sularına da uygulayacağını beyan edebileceği 28. maddeyle ifade edilmiştir.

Herhangi bir taraf devlet veya ülkenin Sözleşme hükümlerinin kendi topraklarında, karasularında, iç sularında veya takımada sularında belirli alanlarda uygulanabilir olmayacağını beyan edebilmesine de 29. maddeyle olanak sağlanmıştır. Bu doğrultuda, bu duruma haiz devlet veya ülkenin böyle bir durumun nedenlerini açıklaması istenmiş, mümkün olan en kısa sürede, Sözleşme hükmünde bu tür alanlarda da Sözleşmenin uygulanabilir olması için şartları geliştirmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca 30. maddeyle, bu Sözleşme'nin 29. maddesi hariç hiçbir maddesine çekince konulamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Sözleşme metni üzerinde yapılacak değişikliklerin herhangi bir taraf devletin Genel Direktör'e yazılı öneri yapması ve taraf devletlerin en az yarısının konu hakkında görüşmeyi kabul etmesi ile taraf devletler toplantısında değerlendirilebileceği 31. madde ile açıklanmıştır. Değişiklik önerisinin, toplantı sırasında oy kullanan taraf devletlerin üçte iki çoğunluğu ile gerçekleşebileceği ve bu değişikliklerin de Sözleşme'ye taraf devletler nezdinde 3 ay sonra yürürlüğe gireceği de burada ayrıca belirtilmiştir. Buna ilaveten, Sözleşme'ye taraf olan bir devlet veya ülkenin, Sözleşme'ye değiştirildiği gibi taraf olmak veya değişikliğe bağlı olmayan herhangi bir taraf devlet devletle ilişkili olarak değiştirilmemiş Sözleşme'ye taraf olarak kalmak haklarına sahip olacağı da bu madde ile sağlanabilmiştir.

32. madde hükmüyle, bir taraf devletin Genel Direktör'e yazılı başvurusuyla kendisi açısından Sözleşme'nin feshini sağlayabileceği belirtilmiş, bu durumda fesih bildirisinin başvurunun yapıldığı tarihten 12 ay sonra yürürlüğe gireceğine değinilmiştir.

Sözleşme'ye ekli Tüzük'ün bu Sözleşme'ye bir referans belgesi olduğu 33. maddeyle ifade edilmiştir.

Buna ilaveten, BM Antlaşması'nın 102. maddesine uygun olarak bu Sözleşme'nin Genel Direktör'ün isteği ile BM Sekretaryası'na kaydedilebileceği 34. madde ile belirlenmiştir.

Sözleşme'nin son maddesi olan 35. madde ile de, Sözleşme metninin Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca olarak altı dilde ve her metin eşit şekilde geçerli olacak durumda hazırlandığına işaret edilmiştir.

4.3.1. Sualtı Kültürel Mirasına Yönelik Etkinliklere İlişkin Tüzük

35 maddeden oluşan ve 2 Kasım 2001 tarihinde imzalanan Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin uygulanmasına yönelik olarak hazırlanan ve Sözleşme ekinde

bulunan 36 maddelik Tüzük de kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 14 bölümden oluşan tüzük metni Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi referans gösterilerek ve sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte olarak hazırlanmıştır. Bu tüzük hükümlerine göre;

Sualtı kültürel mirasının in situ olarak korunması ilk seçenek olarak düşünülecektir. Dolayısıyla, sualtı kültürel mirasına yönelik etkinliklere, bu mirasın korunmasına uygun olması şartıyla izin verilecek ve sualtı kültürel mirasının korunması ile bu miras hakkındaki bilginin artırılmasına katkıda bulunması amacına dikkat edilecektir.

Sualtı kültürel mirasının ticaret veya spekülasyon için ticari sömürüsünün veya telafi edilemez dağılımının, sualtı kültürel mirasının korunması ve uygun yönetimi ile temelde uyumsuz olduğu bilinecek, ticari bir varlık gibi ticareti yapılmayacak, satılmayacak, satın alınmayacak veya takas edilmeyecektir.

Sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlikler, sualtı kültürel mirasını projenin amaçları için gerekenden fazla olumsuz etkilemeyecektir.

Sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlikler sırasında, kalıntıların ele geçirilmesinde tercihen tahribatsız teknikler ve survey metotları kullanılacak, bilimsel çalışmalar veya sualtı kültürel mirasının korunması amacıyla kazı veya kurtarma gerekliyse, kullanılan yöntem ve teknikler mümkün olduğu kadar tahribatsız olacak ve kalıntıların korunmasına katkıda bulunacaktır.

Sualtı kültürel mirasına yönelik etkinliklerin, insan kalıntılarının veya sit alanlarının bozulmasını önleyecek nitelikte olması sağlanacak, kültürel, tarihi ve arkeolojik bilginin doğru bir şekilde temin edilmesi amacıyla bu tür etkinlikler disipline edilecektir.

İn situ sualtı kültürel mirasına yönelik kamu erişimi, koruma ve yönetimle bağdaşmayan durumlar dışında teşvik edilecek, bu mirasa yönelik etkinliklerin yürütülmesinde, arkeologların ve diğer ilgili uzmanların değişimi veya kullanımı uluslararası alandaki işbirliği teşvik edilecektir.

Sualtı kültürel mirasına yönelik bir etkinlikten önce, etkinlik için bir proje tasarımı geliştirilecek, yetkilendirme ve bağımsız değerlendirme için bu tasarım yetkili makamlara sunulacaktır. Proje tasarımı; önceki veya ön çalışmaların bir değerlendirmesi, proje bildirisi ve amaçlar, kullanılacak yöntem ve teknikler, beklenen finansman, projenin tamamlanması için beklenen zaman çizelgesi gibi konuları içerecektir. Ayrıca proje tasarımında; ekibin ve her bir ekip üyesinin nitelikleri, sorumlulukları ve deneyimi, alan çalışması sonrası analiz ve

diğer etkinlikler için planlar, yetkili makamlarla yakın işbirliği içinde olarak, eserler ve sit alanı için bir konservasyon programı ve projenin bütün süresi için bir sit alanı yönetimi ve bakımı politikası gibi unsurlar yer alacaktır. Buna ilaveten; bir dokümantasyon programı, bir güvenlik ve çevre politikası, müzeler ve diğer kuruluşlarla, özellikle bilimsel kuruluşlarla işbirliği için düzenlemeler, rapor hazırlığı, çıkartılan sualtı kültürel mirası ile arşivlerin depolanması ve yayım programı da tasarım bünyesinde bulunması gerekli konular olarak değerlendirilecektir.

Sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlikler, yetkili makamlarca onaylanan proje tasarımına uygun olarak uygulanacak, beklenmeyen tespitler yapılırsa veya durum değişirse, yetkili makamların onayıyla proje tasarımı gözden geçirilecek ve düzeltilecektir. Bunun yanında, acil durumlarda veya tesadüfî buluşlarda, kültürel mirası korumak için bir proje tasarımı bulunmadığında, sualtı kültürel mirasını korumak amacıyla kısa bir süre için konservasyon önlemlerine veya etkinliklerine izin verilebilecektir.

Sualtı kültürel mirasını korumak amacıyla uygulanacak yöntem, proje amaçlarına uyacak ve kullanılan teknikler mümkün olduğu kadar az zarar veren şekilde olacaktır. Acil durumlar dışında, sualtı kültürel mirasına yönelik gerçekleştirilecek bir etkinlikten önce, elde edilen eserlerin konservasyonu, dokümantasyonu, kürasyonu, rapor hazırlanması ve dağıtımı gibi proje tasarımının bütün evrelerini tamamlamaya yetecek uygun bir finansman tabanı temin edilecek, proje tasarımı, projeyi baştan sona finanse etme yeteneğini gösterecektir. Ayrıca proje tasarımı, beklenen finansmanın kesintiye uğraması durumunda, sualtı kültürel mirasının konservasyonunu ve destekleyici dokümantasyonu sağlayacak bir acil durum planını da kapsayacaktır.

Sualtı kültürel mirasına yönelik gerçekleştirilecek bir etkinlikten önce, elde edilen eserlerin konservasyonu, dokümantasyonu, kürasyonu, rapor hazırlanması ve dağıtımı gibi proje tasarımının bütün evrelerini tamamlamaya yetecek uygun bir zaman çizelgesi geliştirilecek, proje tasarımı, projenin kesintiye uğraması veya bitirilmemesi durumunda uygulanacak bir acil durum planını da kapsayacaktır.

Sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlikler, sadece projeye uygun bilimsel yeterliği olan bir uzman sualtı arkeologunun yönetiminde, kontrolünde ve sürekli denetiminde yürütülecek, proje ekibindeki bütün kişilerin uzman olması ve projedeki rollerine uygun yeterlik göstermelerine dikkat edilecektir.

Sualtı kültürel mirasına yönelik etkinlikler süresince, konservasyon programı uzun vadede arkeolojik kalıntıların iyileştirilmesini sağlayacak, konservasyon işlemleri standartlara uygun olarak yürütülecektir. Sit alanı yönetimi programıyla, da alan çalışması boyunca sualtı kültürel mirasının in situ korunması ve yönetimi sağlanacaktır.

Sualtı kültürel mirasına yönelik etkinliklere ilişkin ilerleme raporu ve arkeolojik dokümantasyon, standartlara uygun olarak oluşturulacak, taşınmış veya kaldırılmış olan sualtı kültürel mirasının kökeni, alanın kapsamlı kaydı, alan notları, plan, çizim ve kesitleriyle fotoğraflarını da içerecektir.

Proje ekibinin ve üçüncü tarafların güvenliği ve sağlığı konusunda ihtiyaçlara uygun bir güvenlik politikası hazırlanacak, deniz yatağının ve deniz yaşamının bozulmasını önlemeye yönelik uygun bir çevre politikası oluşturulacaktır.

Projeye ilişkin geçici ve nihai raporlar, proje tasarımında belirtilen zaman çizelgesine göre sunulacak ve devlet arşivlerinde depolanacaktır. Bunun yanında raporlar, amaçların, kullanılan yöntem ve teknikler ile elde edilen sonuçların tanımlarını, etkinliğin bütün evreleri hakkındaki dokümantasyonu ve tavsiyeleri içerir nitelikte olacaktır.

Proje arşivlerinin kürasyonu için yapılacak düzenlemeler, herhangi bir etkinliğe başlamadan önce yapılacak ve proje tasarımında belirtilecektir. Proje arşivleri, profesyonel ve kamu erişimine hazır bir şekilde, mümkün olduğu kadar bir koleksiyon gibi bir arada ve sağlam korunacak, uluslararası profesyonel standartlara göre yönetilecek ve kullanım konusunda yetkili makamların iznine tabi olacaktır.

4.4. Sözleşmeye Karşı Tutumumuz ve Sözleşmenin Ülkemiz Açısından Bağlayıcılığı

Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi ve ekindeki Tüzük, Paris'te 2 Kasım 2001 tarihinde gerçekleştirilen UNESCO 31. Genel Konferansı'nda, konferansa katılan 106 ülkenin 87'sinin olumlu oyuna karşılık 4'ünün olumsuz ve 15'inin çekimser oyuyla kabul edilmiştir.

Ülkemiz, Rusya, Norveç ve Venezüella ile birlikte Sözleşme aleyhinde oy kullanan 4 ülke arasında yer almıştır. Bu doğrultuda, söz konusu Sözleşme'nin yürürlüğe giriş şartlarını düzenleyen 27. maddesine göre Sözleşme'nin, en az 20 devletin Sözleşme'yi imzalamaları ve onay belgelerini UNESCO Genel Sekreteri'ne ibraz etmelerinden sonra ve ancak bu işlemi yapan devletler bakımından yürürlüğe gireceği kabul edilmiştir. Sözleşme'nin diğer devletler

bakımından yürürlük ve bağlayıcılık kazanmasının da ancak söz konusu devletlerin Sözleşme'yi imzalamaları, onaylamaları ve onay belgelerini Genel Sekreter'e ibraz etmeleri ile gerçekleşeceği de yine bu maddeyle vurgulanmıştır.

Bu durum neticesinde, "Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi"nin ülkemiz tarafından imzalanmadığı, onaylanmadığı ve onay belgesinin UNESCO Genel Sekreteri'ne ibraz edilmediği sürece, ülkemiz bakımından yürürlük kazanmayacağı ve bağlayıcı olmayacağı da Sözleşme'nin ilgili maddeleri ve konu hakkında ilgili kurumlar arasında yapılan resmi yazışmalardan anlaşılmaktadır[56].

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

5.1. Sözleşmenin ve Sözleşme Sürecinin Değerlendirilmesi[57]

Sualtı kültürel mirasının korunması konusunda bir uluslar arası düzenleme yapılması amacıyla 1976–86 yılları arasında Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan çalışmalar, müzakerelerde ortaya çıkan görüş ayrılıklarının giderilememesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

Bu konuda bir uluslararası sözleşme hazırlanması görevi, 1995 yılında düzenlenen 28. Genel Konferans tarafından UNESCO'ya verilmiştir. UNESCO çerçevesinde, Birleşmiş Milletler Okyanus İşleri ve Deniz Hukuku Bölümü (DOALOS) ve Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün (IMO) katkılarıyla yapılan hazırlıkları takiben, 1998 yılında bir "Hükümet Uzmanları Toplantısı" gerçekleştirilmiş ve konu hakkında çalışmalar başlatılmıştır.

26 Mart–6 Nisan 2001 tarihleri arasında Paris'te UNESCO Merkezi'nde düzenlenen 4. Hükümet Uzmanları Toplantısı'nda UNESCO Genel Direktörü, gerek konuya ilişkin acil düzenleme ihtiyacına, gerekse bütçesel sınırlamalara işaret ederek, Sözleşme taslağına artık nihai şeklinin verilmesi ve kabul edilmesi için 2001 yılı Ekim ayında düzenlenen Genel Konferansa gönderilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bunun yanında, Genel Direktör ve 4. Toplantıya başkanlık eden Danimarka temsilcisi tarafından toplantı boyunca yaratılan zaman baskısına karşılık, Sözleşme taslağına ilişkin dört yıldır süren görüş ayrılıkları giderilmemiş, bazı önemli konularda ciddi ihtilaflara düşülmüştür.

---

[56] Dışişleri Bakanlığı'nın mülga Kültür Bakanlığı'na hitaplı 21.03.2002 tarihli ve 460.00/2002/DHGY/103271 sayılı yazısı.

[57] Burada, Dışişleri Bakanlığı'nın mülga Kültür Bakanlığı'na hitaplı 27.04.2001 tarihli ve DHGY/II–875–6743 sayılı yazısından faydalanılmıştır.

Sözleşme taslağının en ihtilaflı bölümünü, kıyı devletlerinin karasularının ötesindeki deniz alanlarında, arkeolojik eserlerin korunması için kullanacağı yetkilerin kapsamı konusu oluşturmuştur. Kıyı devletlerinin iç sularında, takımada sularında, bitişik bölgelerinde ve karasularında, arkeolojik eserlerin korunmasına ilişkin yetkileri hususunda bitişik bölge hariç, genel bir görüş birliği mevcutken bu devletlerin münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığında konuya ilişkin oynayacağı rol ve bayrak devletleri ile paylaşacağı yetkiye ilişkin derin yaklaşım farkları ortaya çıkmıştır. Bu konuda, biri kıyı devleti ile bayrak devletinin deniz alanlarında kullanacakları yetkilerin kapsamından kaynaklanan ve egemenlik hakları ile bağlantılı siyasi nitelikli, diğeri ise Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (UNCLOS), arkeolojik eserlerin korunmasına ilişkin sınırlı ve muğlâk hükümlerinin yorumlanması ve değerlendirilmesi ile ilgili hukuki nitelikli, iç içe geçmiş iki önemli sorun ön plana çıkmıştır.

Buna ilaveten, UNCLOS'un sualtındaki arkeolojik eserlerin korunmasına ilişkin temel hükmünü oluşturan 303. maddesinin, Taslak Sözleşme'nin 'bitişik bölge'ye ilişkin 33. maddesine atıfla, kıyı devletine kıyıdan itibaren 24 millik[58] deniz alanında, gümrük, maliye, göçmenlik ve sağlık alanındaki haklara ilaveten, deniz altında bulunan arkeolojik ve tarihi eserlerin korunması görevini verdiğine de değinilmiştir. Ayrıca, UNCLOS'un açık deniz alanında deniz yatağında mevcut arkeolojik eserlerin korunmasına ilişkin hakları düzenleyen 149. maddesinin, Taslak Sözleşme çerçevesinde ihtilafa konu olmadığı da müzakere edilmiştir.

Taslak Sözleşme üzerinde gerçekleştirilen müzakereler sırasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Norveç, Japonya ile İtalya, İspanya ve Yunanistan hariç Avrupa Birliği ülkeleri, gerek geniş siyasi, teknolojik imkânları, gerekse daha geniş deniz alanlarında serbest faaliyet gösterebilme amacına yönelik politikaları çerçevesinde, arkeolojik eserlerin korunması için bile olsa, kıyı devletlerinin yetki kullandığı alanların genişletilmesine karşı çıkmışlardır. Aynı şekilde bu ülkeler, UNCLOS'un kıyı devletlerine münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı için verdiği yetkilerin belli olduğunu, bu yetkilerin uluslararası hukukun belirlediği sınırların dışına çıkarılmasının hukuka aykırılık yaratacağını ifade ederek, sundukları öneride kıyı devletlerine mezkur alanlardaki arkeolojik eserlere yönelik faaliyetler hakkına bilgi verilmesini, bayrak devletleriyle işbirliğinde bulunulması gibi sınırlı yetkiler verilmesini öngörmüşlerdir. Buna göre, münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığında bayrak

[58] 1 deniz mili, 1852 metreye eşdeğerdir.

devletlerin faaliyetlerinin, kıyı devletleri tarafından ancak, UNCLOS'ta yer alan hükümlere uygun olarak yasaklanabileceği ifade edilmiştir.

Buna karşılık, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin oluşturduğu, gelişmekte olan ve BM sistemi içinde çoğunluğu oluşturan ülkeler olarak bilinen G77 ülkeleri, kıyı devletlerine karasuların ötesindeki deniz alanlarında, sualtı arkeolojik eserlerinin korunması konusunda, daha geniş yetkiler verilmesi için ısrarlı davranmışlardır. Bu ülkelerin temsilcileri, UNCLOS'un bu konudaki hükümlerinin dar yorumlanmaması gerektiğini, Sözleşme'nin kıyı devletinin kıta sahanlığındaki haklarını düzenleyen 77. maddesinin taraf devletlere belirlenen amaçlar doğrultusunda Sözleşme'nin geliştirilmesi imkânını tanıdığını iddia etmişlerdir. Bu grup tarafından sunulan önerilerde, münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığında bulunan sualtı arkeolojik eserlerine yönelik çalışmalarda, diğer ülkelerin kıyı devletinden izin alması zorunluluğu da yer almıştır.

Yunanistan, İspanya ve İtalya gibi Avrupa Birliği'nin (AB) sualtı arkeolojisi açısından zengin ülkeleri de, deniz alanlarında kıyı devletlerinin kullanacağı yetkiler açısından yukarıda açıklanan iki grubun arasında yer almış, UNCLOS hükümleri ihlal edilmeden, yetkilerin mümkün olduğunca geniş tutulmasına çalışmışlardır.

Taslak Sözleşme üzerinde, gelişmiş ülkeler ile G77 ülkeleri arasındaki bir diğer ciddi görüş ayrılığını savaş gemileri için yer alan istisna hükmü oluşturmuştur. ABD, İngiltere, Almanya ve Norveç bu hususta sundukları öneride bir adım daha ileri giderek, bütün devlet gemileri ve uçaklarının da istisna kapsamına alınmasını talep etmişlerdir. Buna göre, devletlerin iç sularında, takımada sularında, karasularında ve bitişik bölgelerinde bulunan batık devlet gemileri ve uçaklara yönelik faaliyetler için kıyı devletinin, bayrak devletiyle işbirliği yapması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, söz konusu batıklar için Sözleşme taslağının diğer sualtı arkeolojik eserleri için getirdiği 100 yıllık zaman şartının bu konuda olmadığı ve öneriyi sunan bu ülkelerin böyle bir istisna hükmü olmayan bir Sözleşme'ye taraf olmayacakları, olsalar bile kendi parlamentolarında onay almasının çok güç olacağı da açıkça belirtilmiştir.

G77 ülkeleri ise, kıyı devletlerinin egemenlik haklarını ihlal edeceği gerekçesi ile taslaktaki bu istisna hükmüne kategorik olarak karşı çıkmışlardır.

Bu hususta ayrıca ülkemizin tutumunun belirlenebilmesi için, ülkemiz adına toplantılara katılan yetkililer ve ayrıca Dışişleri Bakanlığı tarafından, iç sularımız ile karasularımızdaki diğer ülkelere ait batık gemilerin ve uçakların envanterine ihtiyaç duyulduğu, yapılacak son

değerlendirmede, diğer ülkelerin mezkûr deniz alanlarındaki batık Osmanlı gemilerinin de dikkate alınacağı vurgulanmıştır.

Sözleşme taslağının tanımlar, amaçlar, uyuşmazlıkların çözümü, çekince gibi bir dizi hükmü de bazı sorunlar çözülemediği için bu aşamada ayrıntılı olarak ele alınamamıştır.

Ülkemiz, Sözleşme taslağı üzerinde yapılan görüşmeler çerçevesinde, Sözleşme'yle ilgili sorunlarının niteliği açısından azınlık durumunda kalmıştır. Ülkemizin taslakla ilgili temel sorunları, UNCLOS'a taraf olmayışı ve Ege'yle ilgili sorunlardaki tutumunun muhafazası ile ilgili olmuştur. Sözleşme taslağına ve müzakerelerin seyrine ilişkin görüşlerimiz toplantılarda yapılan beyanlarla kayda geçirilmiştir. Bu doğrultuda taslak Sözleşme ile ilgili olarak ülkemizin sorunları dört ayrı konu üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bunlardan ilki, taslak içinde UNCLOS'a yapılan atıflarla ilgili olan konu olarak açıklanmıştır. Buna göre, Sözleşme'nin hukuken UNCLOS çerçevesine oturtulması hususunda genel bir eğilim ortaya çıkmış, hatta bu hususta bir Genel Konferans kararı alınmıştır. Bu itibarla, metinden bu tür bir atfın çıkartılmasının mümkün olmadığı fikri kabul edilmiştir.

İkinci olarak, taslakta yer alan bitişik bölge kavramına değinilmiştir. Ülkemizin, Avrupa Konseyi'ndeki müzakerelerde ısrarla karşı çıktığı bu kavramın, UNCLOS'un yürürlüğe girmiş olması ve Taslak Sözleşme'nin 'bitişik bölge'ye ilişkin 33. maddesi ile UNCLOS'un 303. maddesi arasındaki doğrudan hukuki temel bağ nedeniyle Sözleşme'den çıkartılmasının imkânsız olduğu sorunu ifade edilmiştir.

Taslak Sözleşme ile ilgili olarak üçüncü sorun ise, ihtilafların barışçı çözümü konusunda görülmüştür. Taslaktaki yazıma göre, uyuşmazlık halinde Uluslararası Adalet Divanı'na zorunlu yargı yetkisi tanınmaktadır. Bu konuda, ülkemiz tarafından Venezüella ve Tayland'la birlikte, BM Şartı'nın 33. maddesinin 1. paragrafında sayılan yöntemlere atıfta bulunan bir öneri yapılmıştır. Sadece İsrail, İran ve Hindistan tarafından desteklenen bu öneriye karşılık, bu konuda UNCLOS'un uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin XV. maddesinin esas alınması hususunda genel bir eğilimin mevcut olduğu da görülmüştür.

Son olarak, Sözleşme'ye çekince koyulamayacağına ilişkin hüküm konusunda, görüşlerimizin taslak sözleşmeye geçirilmesi ihtimali de çok kuvvetli görülmemiştir. Sözleşme'ye ancak, bazı hükümlere çekince konulmasıyla taraf olunmasının mümkün olabileceği dile getirilmiştir.

Taslak üzerinde yapılan iki haftalık görüşmeler neticesinde, görüş ayrılıklarının giderilememesi üzerine, Genel Direktör'ün önerisiyle toplantıya ara verilmiş, 2–7 Temmuz 2001 tarihinde planlanan ikinci oturumda çalışmalara devam edilerek taslağa nihai şeklinin verilmesi kararlaştırılmıştır.

Taslak üzerinde bu aşamaya kadar yapılan sualtı kültürel mirasının korunmasına ilişkin müzakerelerin en önemli sonucu, meselenin kültürel olmaktan ziyade, siyasi ve hukuki olduğunun açıkça anlaşılması olmuştur. Bunun yanında coğrafi konumu, taslak üzerinde yapılan müzakere sürecini ülkemiz açısından daha önemli bir hale getirmiştir. Buna karşılık, deniz yetki alanlarının sınırlanması konusunda, Yunanistan ile Ege'den kaynaklanan sorunlara ilişkin pozisyonumuzu zayıflatacak ve UNCLOS karşısında bugüne kadar izlenen hassas politikayı aşındıracak içerikte bir Sözleşme'ye taraf olunamayacağı da açıkça ifade edilmiş, Sözleşme'ye taraf olunması hususundaki nihai kararın Taslak Sözleşme metninin gelecek toplantılarda alacağı şekle bağlı olacağı belirtilmiştir.

Taslak Sözleşme üzerinde yaşanan ciddi görüş ayrılıklarının giderilememesi üzerine ertelenen toplantılara, 2–7 Temmuz 2001 tarihleri arasında ve ikinci oturum adı altında tekrar devam edilmiştir[59].

Birinci oturumun yapıldığı tarihten itibaren ilgili ülke grupları arasında düzenlenen bir dizi gayrı resmi görüşmeye rağmen, G77 ülkeleri ile ABD, AB (Yunanistan, İtalya ve İspanya hariç), Norveç ve Japonya'nın aralarında bulunduğu ülkeler arasında, yargı yetkisi ile batık devlet uçakları ve gemilerine ilişkin derin yaklaşım farklılıklarının devam ettiği görülmüştür.

Ayrıca, Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi için bir referans belgesinin ötesinde, temel hukuki çerçeve olarak takdim edilen UNCLOS'un, esasen sualtı arkeolojik eserlerine ilişkin ayrıntılı hükümler içermediğine, sadece doğrudan ilgili olarak 'bitişik bölge'yle ilgili hakları düzenleyen 33. maddeye atıfta bulunulan 303. maddenin kıyı devletlerine 24 millik deniz alanında arkeolojik eserlerin korunması hakkını tanıdığına dikkat çekilmiştir. UNCLOS'un münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığındaki hak ve yetkileri düzenleyen V. ve VI. bölümlerinde ise esasen arkeolojik eserlerin korunması hakkında bir hüküm bulunmadığına da değinilmiştir.

Toplantılar sırasında bazı ülkelerin, Sözleşme taslağında sıkça UNCLOS'a atıfta bulunulması talebinin, kıyı devletlerinin karasularının ötesindeki deniz alanlarındaki

[59] Burada, T.C. Kültür Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Genel Müdürlüğü'nün mülga Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne hitaplı 24.07.2001 tarihli ve B.16.0.DIG.0.00.00.07–272–4166 sayılı yazısı ekindeki toplantı raporlarından faydalanılmıştır.

yetkilerinin artırılması arzusunun sınırlanmasına yönelik olduğu da burada önemli bir ayrıntı olarak belirtilmiştir. Kıyı devletlerinin, münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığında bulunan arkeolojik eserlere ilişkin yetkileri, Sözleşme'deki en ciddi ihtilaf alanını oluşturmaya devam etmiştir. Kıyı devletlerinin yetkilerini mümkün olduğunca artırmaya çalışan G77 ülkeleri ise, bu amaçla diğer ülkelerin mezkûr deniz alanlarındaki sualtı arkeolojik eserlerine yönelik faaliyetleri için izin alması ve bulunan arkeolojik eserlerin korunması konusunda kıyı devletlerinin öncelikli rol oynaması hususlarında ısrarlarını sürdürmüşlerdir. Ancak özellikle, ABD, Norveç ve İngiltere bu yaklaşıma karşı çıkmışlardır.

Bu hususta sonuçta varılan uzlaşmada, münhasır ekonomik bölgede ve kıta sahanlığında sualtı arkeolojik eserlerine yönelik faaliyetler ve bulunan eserler bakımından kıyı ve bayrak devletlerine bilgi verilmesi öngörülmüş, kıyı devletlerine koruma planlaması çerçevesinde, bulunan eserlerin, in situ muhafazasını etkileyecek faaliyetler için izin verme hakkı tanınmıştır. Ayrıca, bulunan eserlerle aralarında kanıtlanabilir bağlantı olan diğer ülkelerin de, eserlerin muhafazası için danışmanlık yapabilecekleri konusunda görüş birliği oluşmuştur.

Sözleşme taslağında kutuplaşmaların sürdüğü bir diğer alanı, batık devlet gemileri ve uçakları konusunda, kültürel mirasa ilişkin 100 yıllık zaman kriterinin dışında kalan istisna hükmü oluşturmuştur. Bazı ülkelerin kesin tavrı nedeniyle, bu hükmün Sözleşme taslağından çıkarılmasının mümkün olmadığının anlaşılması üzerine, konuyla ilgili bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Kıyı devletinin, takımada sularında, karasularında ya da bitişik bölgesinde bulunan diğer ülkelere ait batık devlet gemi ve uçakları hususunda bayrak devleti ile yapacağı işbirliğinin niteliği, gruplar arasında uzun tartışmalara neden olmuştur. G77 ülkeleri, egemen yetkileri altında bulunan deniz alanlarındaki batıklar için kurulacak işbirliğinin yükümlülük oluşturmamasını ve tercihe bağlı olmasını isterken, batılı ülkeler kıyı devletlerine bu konuda belirli bir yükümlülük verilmesi üzerinde ısrarlı olmuşlardır.

Sonuçta, kıyı devletlerinin tam egemenliği altındaki sularda bulunan batık gemi ve uçaklar hakkında bayrak devletine bilgi vermesi gerektiği, mezkûr batıkların münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığında bulunması halinde, kıyı devletinin bayrak devletinin bilgisi dışında bunlara yönelik faaliyette bulunamayacağı ve bu batıklardaki insan kalıntılarına gerekli saygının gösterilmesi hususlarında uzlaşma sağlanmıştır.

Taslağın, ülkemizin Sözleşme'ye katılımı açısından belirleyicilik taşıyan 'uyuşmazlıkların barışçı çözümü' konulu 25. maddesine ilişkin olarak, ülkemizin Tayland ve Venezüella ile birlikte sunduğu, uyuşmazlıkların BM Şartı'nın 33. maddesinin 1. paragrafına göre çözümünü öngören öneri, ortak sunucuların dışında sadece Japonya ve Hindistan

tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle toplantı başkanlığı çoğunluğun desteğine sahip Norveç, Almanya ve İtalya önerisini görüşmelerde temel almıştır. Taraflar arasındaki uyuşmazlıkların, UNCLOS'un 287. maddesi çerçevesinde çözümlenmesini öngören bu öneriye ülkemiz tarafından karşı çıkılmıştır. Şöyle ki, ülkemiz bakımından, ilk taslakta yer alan öneriye göre daha çok olumsuz nitelik taşıyan bu Norveç önerisine, UNCLOS'a taraf olmayan ülkemizin olumlu bakmasının söz konusu olmadığı vurgulanmıştır. Venezüella ise, görüşlerimizi destekleyerek, UNCLOS'a taraf olmayan ülkelere, bu Sözleşme çerçevesinde UNCLOS'un uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin hükümlerinin dayatılmasının hukuk mantığı ile bağdaşmadığını ifade etmiştir.

Görüşmeler sırasında sadece iki ülkenin karşı çıktığı bu öneri böylece kabul edilmiş, İsrail dâhil bu konuda çoğunlukla yoğun bir kaygı ifade eden diğer ülkeler de sessiz kalmışlardır.

'Bitişik bölge'deki sualtı kültürel mirasına ilişkin 9. madde, UNCLOS'un 33. ve 303. maddeleri ile doğrudan ilgili olduğu için, tartışılmadan kabul edilmiş, ülkemizin, bu maddenin taslak metinden çıkarılması talebi toplantı metninde yer alması için kayda geçirilmiştir. Ayrıca, taslak metnin giriş kısmındaki UNCLOS'a yapılan atıf ile taslağın muhtelif yerlerinde yapılan atıflar ülkemizin itirazlarına rağmen, çoğunluğun talebi doğrultusunda korunmuş ve itirazlarımız kabul edilmemiştir.

Taslağın 'çekinceler' konulu 30. maddesinde, Sözleşme'ye çekince konulamayacağı ifade edilmiştir. Ülkemiz tarafından bu konuda yapılan müdahalede, ülkemiz dâhil bazı ülkelerin Sözleşme'ye taraf olmasının, mevcut çerçevede ancak, uyuşmazlıkların çözümüne dair madde başta olmak üzere, bazı maddelere çekince koyarak mümkün olabileceği, bu itibarla ya çekincelere ilişkin maddenin tamamen metinden çıkarılması ya da Sözleşme'nin çekince konabilecek maddelerinin sayılacağı bir hükmün metne katılması önerilmiştir.

ABD temsilcisi, ilke olarak uluslararası anlaşmalara çekince konmasına karşı olduklarını, ancak 1972 tarihli 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'de olduğu gibi UNESCO sözleşmelerinde 'çekince konulamaz' hükmünün yer almadığını, bu çerçevede geniş katılım sağlanabilmesi açısından, 30. maddenin metinden çıkarılması önerisini desteklediklerini belirtmiş, Rusya temsilcisi ise Türk ve ABD görüşlerini desteklediklerini ifade etmiştir.

Buna karşılık, İtalya temsilcisi UNCLOS'un 309. maddesine atıfla, Sözleşme taslağında hiçbir çekince hükmünü ve istisnayı kabul etmeyeceklerini dile getirmiş, bu fikirleri

Yunanistan, Mısır, Fransa, Belçika, İspanya başta olmak üzere katılan ülkelerin çoğunluğundan destek bulmuştur. Bu çerçevede, Sözleşme'ye çekince konulamayacağına ilişkin 30. madde taslak metinde aynen kalmış, bu maddenin tek istisnasını ABD ve Kanada gibi federal ülkelerin önerisiyle Sözleşme'ye giren ve geçici olarak bazı deniz alanlarının uygulama alanı dışında bırakılmasını öngören hüküm oluşturmuştur.

Burada, ülkemiz temsilcileri tarafından, Türkiye gibi sualtı arkeolojik eserleri açısından zengin bir ülkenin taraf olma yolunun bu şekilde kapatılmasının, Sözleşme açısından ciddi bir kayıp olduğu, bu yaklaşımın, söz konusu Sözleşme'nin evrensel nitelik kazanmasını tehlikeye düşürdüğü açıkça ifade edilmiştir.

Siyasi ve felsefi açıdan, ciddi farklılıklar taşıyan görüşlerin uzlaştırılması amacıyla zaman baskısı altında sürdürülen yoğun çalışmalara rağmen görüşmelerin sonunda, en azından ülkemiz açısından çok tatmin edici olmayan bir metin ortaya çıkmıştır.

Gözlemci sıfatıyla oylamaya katılma hakkı bulunmayan ABD heyet başkanı, belirli bir ilerleme sağlanmakla birlikte, taslağın henüz kabule hazır olmadığını, birçok önerilerinin siyasi nedenlerle değerlendirmeye bile alınmadığını, üzerinde daha fazla çalışılması gereken bu taslağın kabulü halinde uluslararası hukuka göre sadece taraf olanları bağlayacağını ifade etmiştir. Aynı şekilde ülkemiz tarafından da benzeri bir açıklama yapılmıştır. Norveç ve Venezüella temsilcileri ise varılan sonuçtan duydukları memnuniyetsizliği dile getirmişler, Sözleşme taslağının kendileri bakımından kabule uygun olmadığına işaret etmişlerdir.

Bu şartlar altında, G77 ülkeleri ile diğer batı grubu ülkelerinin, özellikle kıyı devletlerinin deniz alanlarında kullanacağı yetkiler ile sualtı arkeolojik eserlerine yönelik faaliyetler konusunda bayrak devletleri ile yapacakları işbirliğinin düzeyi hususunda çelişen çıkar ve görüşlerini, UNCLOS benzeri muğlâk hükümlerle aşmaya çalışan bu Sözleşme'nin, 20 ülkenin onaylaması halinde ulaşılacak uygulama aşamasında, işbirliğinden çok uzlaşmazlık yaratmaya aday olduğu da önemli bir ayrıntı ve son fikir olarak vurgulanmıştır.

5.2. Sonuç ve Öneriler[60]

UNESCO Genel Merkezi'nde gerçekleştirilen Uzmanlar Grubu toplantıları sonucunda üzerinde mutabık kalınan Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi, UNESCO 31. Genel Konferansı sırasında 2 Kasım 2001 günü yapılan oylamada bazı ufak değişikliklerle 4

[60] Burada T.C. Dışişleri Bakanlığının mülga Kültür Bakanlığına hitaplı 14.11.2001 tarihli ve 908.20/2001/DHGY/2700726 sayılı yazısından faydalanılmıştır.

olumsuz oya karşılık 87 olumlu oy ile kabul edilmiştir. Oylamada 15 ülke de çekimser oy kullanmıştır.

Ülkemiz, Rusya, Norveç ve Venezüella ile birlikte Sözleşme aleyhinde oy kullanan 4 ülke arasında yer almıştır. UNESCO Daimi Temsilciliğimiz tarafından oylama sonunda yapılan oy açıklamasında, ülkemizin Sözleşme'ye taraf olmamasına yol açan zorluklar vurgulanmıştır. Bu çerçevede, kabul edilen Sözleşme'de Türkiye'nin taraf olmadığı Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (UNCLOS) atıfta bulunulması ve UNCLOS'un Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi için temel hukuki çerçevelerden birini oluşturduğunun belirtilmesi, aynı şekilde Sözleşme'nin 25. maddesinin taraflar arasındaki uyuşmazlıkların UNCLOS'un 15. bölümündeki 287. madde çerçevesinde çözülmesini öngörmesi ve nihayet Sözleşme'ye çekince konulamaması ülkemizin Sözleşme'yi kabul etmesini engelleyen unsurlar olarak sayılmıştır.

Sözleşme aleyhinde oy kullanan ülkelerden Venezüella, ülkemizin çekincelerine benzer çekinceler ileri sürmüştür. Rusya, sualtı kültürel mirasının korunmasına yönelik çabaları desteklediklerini, ancak kıyı devletinin yetkilerinin genişletilmesi ve batık devlet gemilerinin durumu konusunda çekincelerinin bulunduğunu belirtmiştir. Norveç ise, Sözleşme'de özellikle münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı gibi egemenlik haklarının kullanıldığı alanlarda UNCLOS ile kurulan dengeyi bozan hükümler bulunduğunu belirterek Sözleşme'ye bu nedenle taraf olmadıklarını belirtmiştir.

Sözleşme'nin oylanmasında çekimser oy kullanan Yunanistan ise, kıyı devletlerine sualtı kültürel mirasının korunmasında sınırlı haklar verdiği, savaş gemileri ve diğer devlet gemileri bakımından bildirim yükümlülüğü getirmediği ve sualtı kültürel mirası konusunda devletlerin ortak çıkarlarının bağdaştırılması konusunda muğlâk hükümler içerdiği gerekçeleriyle çekimser kaldığını ifade etmiştir. Çekimser oy kullanan ABD de, Sözleşme'nin henüz imzaya hazır olmadığını ve üzerinde daha fazla çalışılması gerektiğini vurgulamış, bu çerçevede Sözleşme'nin bazı maddelerinin kıyı devletlerine yeni haklar vererek UNCLOS ile kurulan dengeyi bozduğu, başka bazı maddelerinin ise muğlâk ifadeler içererek karışıklıklara yol açtığı, bu nedenle Sözleşme'nin yeniden gözden geçirilmesi gereği üzerinde durmuştur.

Ülkemiz açısından belirtilmesi gereken bir husus da, Sözleşme'nin Ege Denizi'nde Yunanistan ile aramızda sorunlar yaratabilecek nitelikte olmasıdır. Ege Denizi'nde Türkiye ile Yunanistan arasında kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırması yapılmaması nedeniyle ileride bu bölgelerde kültürel mirasla ilgili yapılacak bir çalışmanın ihtilafa sebep olabileceği hususuna da ayrıca vurgu yapılmıştır.

Bu aşamaya kadar gerçekleştirilen ve dünyanın farklı coğrafyalarındaki ülkelerden katılımın sağlanmasıyla yürütülen Hükümet Uzmanları Toplantıları'ndaki müzakereler sonucunda oluşturulan taslak Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi, maalesef bütün tarafların mutabık olabilecekleri bir metne dönüşmemiş, çekimser ve olumsuz oylara rağmen kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

Ancak, çerçeve nitelikli bir ilk adım olarak değerlendirilebilecek bu Sözleşme'nin hiç yoktan iyi olduğu, gelecekte daha da geliştirilebileceği fikri de değerlendirilmelidir. Özellikle dünya sualtı kültürel mirasının önemli bir bölümünün ülkemiz kıyılarında yer aldığı varsayımı ile taraf olmasak bile Sözleşme'nin uygun görülen kısımlarının iç hukukumuza kazandırılması yerinde bir girişim olacaktır.

Bunun yanında, çekincelerimizin yoğunlaştığı Sözleşme maddeleri üzerinde taraflar arasında sağlanacak mutabakat sonrasında, bazı esnekliklerin sağlanması veya söz konusu maddelerin değiştirilmesi şartıyla Sözleşme metnine taraf olunmasının ülkemiz sualtı kültür varlıklarının geleceği için olumlu bir gelişme olacağı da unutulmamalıdır.

Ayrıca, söz konusu Sözleşme ekinde yer alan "Sualtı Kültürel Mirasına Yönelik Etkinliklere İlişkin Tüzük" hükümlerinin ülkemiz dâhil pek çok ülke tarafından zaten uygulanmakta olan hükümler olarak düşünülmesi ve Sözleşme'ye taraf olunmasa bile, tüzük kurallarının milli düzeyde uygulanmasına özen gösterilmelidir.

Bütün bunlara ilaveten, bu Sözleşme'ye veya daha başka bir uluslararası hukuk belgesine taraf olunsun veya olunmasın sualtı kültürel mirasına yönelik zararlı etkinliklere en az karadaki kültür mirası kadar dikkat edilmeli, bu tür etkinliklere girişimcisi kim olursa olsun izin verilmemelidir. Ancak, korumanın insanla başladığı bilinciyle, kamunun olumlu erişimi konusunda yasakçı uygulamalar yerine sıkı denetimli ve bilinçli erişime dönük önlemler alınmalıdır. Eğer gerekiyorsa, iç hukukumuzda bilinçli korumaya destek olacak şekilde mevzuat değişiklikleri yapılmalı, uluslararası belgelerle de destek sağlanmalıdır. Kültürel mirasın korunmasında bu, hem ülkemiz hem de dünya mirası için, medeniyetin ve insanlığın doğal ve vazgeçilmez görevi olmalıdır.

SUMMARY

Anatolia is home to an accumulation of cultural artifacts that she has sheltered trough the centuries to the present time. This cultural heritage is not limited to the peninsula; it overflows into the seas surrounding it. The Black Sea, the Sea of Marmara, the Aegean and the Mediterranean Seas surrounding Anatolia, are rich with sunken treasure and remains, which have been here for thousands of years. This is the one of the uniqueness of Turkey's seas.

The most advanced civilizations of ancient times were established on the coasts of the Mediterranean and Aegean Seas, and Anatolia has been a center for culture and commerce troughout history. Consequently, our seas are among the richest seas of the world with hundreds of sunken ships to be studied.

Not only sunken ships but also sunken cities, ancient city or human remains, anchors, military ship or plane wrecks or natural beauties are important wealthies of our seas that they are also effective for culture and tourism.

In order to protect these treasures until the necessary archaeological studies are done and to be able to preserve them for the next generations, diving for sport in these areas has been banned. But, it is common to come across a piece of amphora during a dive into these areas.

Like the other countries that give importance on cultural heritage, Turkey had done the necessary regulations on preserving cultural and natural patrimony or heritage, in the own law rules too. Beside this, she has taken part in international regulations for protecting all of these for example, European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage.

On the other hand, some of the international regulations and documents have not been approved or accepted. For instance, Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage has not been approved or accepted because of some cultural, political and legal reasons. In this study, we have tried to explain that why Turkey has not accepted the Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage.

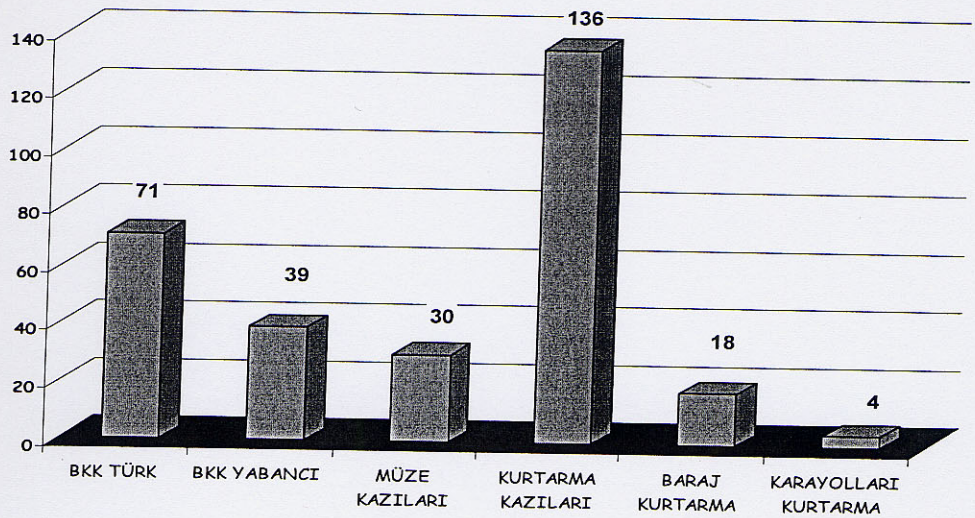
Each country, including Turkey, has participated in the preparatory work of Draft Convention has spared no efforts in order to reach a satisfactory, comprehensive and consequently global legal instrument.

During the negotiations much progress has been made. But no consensus has been reached on substantial issues. The Draft Convention document has not been prepared in a universal approval. For instance, there is no consensus on coastal state jürisdiction concerning underwater cultural heritage on the continental shelf and Exlusive Economic Zone. The balance of rights and obligations between maritime states and coastal states had to be preserved. On the other hand, universal acceptance is the best way to guarantee the application of this Convention. Unfortunately universal acceptance is lacking. Because some substantial issues are not resolved.

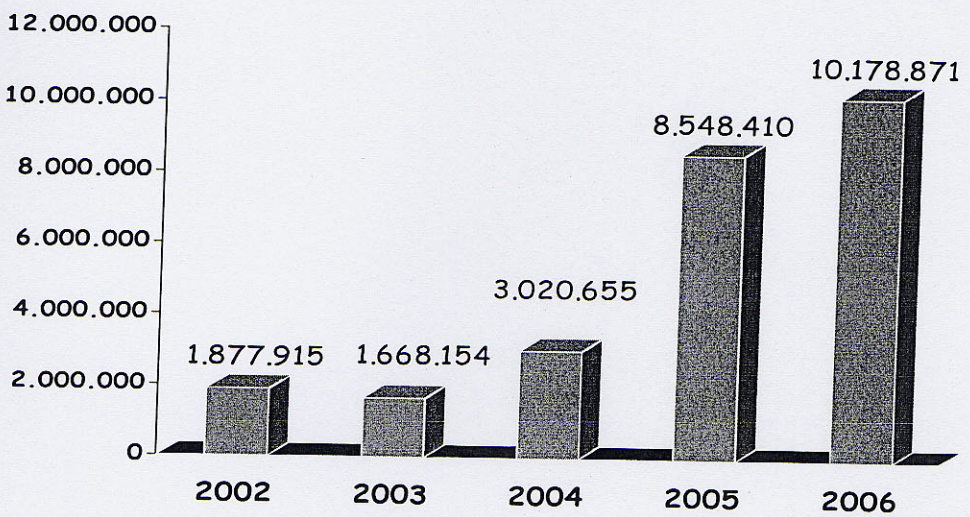
In the text, there are several references to 1982 United Nations Law of the Sea Convention. Such as, Articles 2, 3, 10 and 25. In fact the Convention is mentiomed as one of the instruments constituting legal framework for the new Convention. Turkey is not party to 1982 Convention. Therefore, we could not agree with these references and interpretations.

Another issue is the "Reservations Clause" of the Convention. This no reservation clause in the Article 30 is another diffuculty for Turkey to become a party to Convention.

We hope that, a much better, balanced text is prepared and the countries which are not party to Convention can accept or aprprove this regulations. Underwater cultural heritage will be protected by a universal conscious exactly like this.

Grafik 1: 2006 Yılı kazı çalışmaları

Grafik 2: 2002 – 2006 yılları arasında kazı ve yüzey araştırması çalışmalarına aktarılan toplam ödenek (YTL)

Harita 1: Doğu Akdeniz'de Antik Dönem Ticaret Yolları (Uydu Görüntüsü, Kaynak Google Earth)